

Περιφερειακή Διακυβέρνηση και Πολιτική
Regional Governance and Policy

ΤΕΥΧΟΣ 1

Μπορεί να γίνει αλλιώς?

Εργασιακή επισφάλεια και κοινωνική ευαλωτότητα: η κατάσταση των πραγμάτων για τη Νέα Γενιά και οι προκλήσεις για τις δημόσιες πολιτικές (σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο).

Νίκος Παπαδάκης

Καθηγητής και Διευθυντής του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας & Τεκμηρίωσης (ΚΕΠΕΤ), Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Διευθυντής του ΚΕΔΙΒΙΜ του Πανεπιστημίου Κρήτης
Distinguished Visiting Professor at the AGEP of the Zhengzhou University, China

Μαρία Δρακάκη,

Διδάσκουσα Πανεπιστημίου Αιγαίου
Μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην εργασιακή επισφάλεια και στη σχέση της με την κοινωνική ευαλωτότητα και την τρωτότητα ανάμεσα στους/ στις νέους/ ες/ Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη σχέση της επισφαλούς εργασίας με την κοινωνική ευπάθεια και με τον κίνδυνο της φτώχειας (in-work poverty risk), όσο και με τις επιπτώσεις της εργασιακής επισφάλειας στις συγκροτησιακές συνιστώσες της βιοτικής τροχιάς των νέων. Επισκοπούνται κρίσιμες διαστάσεις του προβλήματος και αναδεικνύονται οι μείζονες προκλήσεις για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών (public policy complex)¹.

¹Το συγκεκριμένο άρθρο αρδεύεται κυρίως (και εξελίσσει τη σχετική ανάλυση) από τα: α) Παπαδάκης Ν., Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ. (2021β), «Ο βαθμός Απελπισίας». *Αγορά Εργασίας, Επισφαλής Εργασία και Κοινωνική Ευπάθεια στη Νέα Γενιά στην Ελλάδα: Η κατάσταση των πραγμάτων (σε Ευρώπη και Ελλάδα), παράμετροι, τάσεις, μετασχηματισμοί, επιπτώσεις και προκλήσεις για τις πολιτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης και β) Παπαδάκης Ν. (2022), «Νέα γενιά, Επισφαλής Εργασία και βιοτική τροχιά: η εξέλιξη του φαινομένου της επισφαλούς εργασίας, οι επιπτώσεις της πανδημίας και οι προκλήσεις για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών», στο *ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Θεματικά Εργαστήρια. Newsletter*, τευχ 3, Ιούνιος 2022, σσ. 1 - 45

1. Εισαγωγή

Η Ελλάδα ήταν η χώρα που επλήγη κατεξοχήν από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Αναντίλεκτα, η παρατεταμένη (δεκαετής) οικονομική ύφεση και τα σκληρά δημοσιονομικά μέτρα που ελήφθησαν στο πλαίσιο των Μεσοπρόθεσμων Πλαισίων Δημοσιονομικής Στρατηγικής (Μνημόνια) στην Ελλάδα επέφεραν μία σειρά από δραματικές μεταβολές στα πεδία της οικονομίας και της απασχόλησης, απορρυθμίζοντας την αγορά εργασίας, αυξάνοντας τα ποσοστά ανεργίας, και ιδίως της νεανικής ανεργίας και έχοντας άμεση επίπτωση στον κοινωνικό ιστό της χώρας (βλ. Papadakis et al 2017, Matsaganis, 2013).

Η προαναφερθείσα διαπίστωση συνδέεται με την (διαπιστωμένη) ραγδαία διεύρυνση του φαινομένου της επισφαλούς εργασίας και της (ποιοτικής και ποσοτικής) αύξησης των επισφαλών μορφών εργασίας στην Ελλάδα (βλ. Παπαδάκης, Δρακάκη, Σαριδάκη 2021α), στις οποίες εξ ανάγκης η νέα γενιά στρέφεται (αρκετά συχνά) ελλείψει εναλλακτικών. Κοντολογίς, έχει δημιουργηθεί μία νέα συνθήκη στην αγορά εργασίας, στο πλαίσιο της οποίας εντείνονται (ειδικά ως προς τη νέα γενιά) οι μορφές εργασίας που χαρακτηρίζονται από επισφάλεια και ελαστικότητα όπως η προσωρινή (και κυρίως εποχική) απασχόληση, η μερική απασχόληση (κυρίως η part-time - εκ περιτροπής- απασχόληση), η λεγόμενη «φασόν» απασχόληση (συμπεριλαμβανομένων των digital – αλλά και των social- nomads, βλ. και ΣΕΠΕ 2021), η αδήλωτη εργασία κ.ά (βλ. Παπαδάκης et al 2020, Παπαδάκης, Δρακάκη, Σαριδάκη 2021α).

Οι επισφαλείς μορφές εργασίας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στη βάση δύο μείζονων παραμέτρων απασχόλησης (ILO, 2011: 7): i. Την περιορισμένη χρονική διάρκεια της σύμβασης: σύμβαση ορισμένου χρόνου (fixed-term), βραχυπρόθεσμη, προσωρινή, εποχική, ημερήσια εργασία (day-labour) και προσωρινή εργασία (casual labour) (ILO, 2011: 7). ii. Την φύση της εργασιακής σχέσης: συγκαλυμμένες (disguised) σχέσεις απασχόλησης, μη πραγματικές συμβάσεις αυτό-απασχόλησης (bogus self-employment), συμβάσεις υπεργολαβίας και αντιπροσωπείας (subcontracting and agency contracts) (ILO, 2011: 7).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα προαναφερθέντα, στο πλαίσιο του Ερευνητικού Έργου με τίτλο «*Επισφαλής Εργασία και Νέα Γενιά στην Ελλάδα σήμερα*»², διεξαγάγαμε δευτερογενή ποσοτική ανάλυση (σε Ε.Ε. και Ελλάδα) και πρωτογενή ποιοτική έρευνα πεδίου σε εθνική κλίμακα. Κάποια από τα βασικά ευρήματα της δευτερογενούς

² Το συγκεκριμένο Ερευνητικό Έργο (με κωδικό ΟΠΣ MIS 5048510) υλοποιήθηκε από ερευνητική ομάδα του ΚΕΠΕΤ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης, με Επιστημονικό Υπεύθυνο (ΕΥ) τον Καθηγητή Νίκο Παπαδάκη, Αν. Ακαδημαϊκό Σύμβουλο τον Καθηγητή Βασίλη Δαφέρμο, και Κύριες Ερευνήτριες τις Δρ Μαρία Δρακάκη και Σοφία Σαριδάκη (PhDc). Συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο-ESF) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση».

ποσοτικής ανάλυσης, έχουν ως ακολούθως για την Ε.Ε.: Τα ποσοστά μερικής απασχόλησης στην ηλικιακή ομάδα 15-24 είναι μεγαλύτερα (από τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες) σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ε.Ε. και μάλιστα στις περισσότερες από αυτές με σημαντική διαφορά σε ποσοστιαίες μονάδες (32% έναντι 18%- Eurostat 2020f). Το ποσοστό προσωρινής απασχόλησης για την ηλικιακή ομάδα 15-24 ήταν το 2019 παραπάνω από τριπλάσιο συγκρινόμενο με το αυτό που αντιστοιχεί στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (EU28: 42,6% ηλικιακή ομάδα 15-24 έναντι 12,6% ηλικιακή ομάδα 25-64- βλ. Eurostat 2020f).

2. Η επισφαλής εργασία στην Ελλάδα την προηγούμενη δεκαετία.

Στην Ελλάδα, για την περίοδο 2010-2019, εντοπίζονται μεταξύ άλλων τα κάτωθι: (σύμφωνα με τη Eurostat και την ΕΛΣΤΑΤ/ Eurostat 2020a-2020h, ΕΛΣΤΑΤ 2020a και Papadakis et al 2020): i. Τα *ποσοστά μερικής απασχόλησης*, κατά την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα για τους νέους 15-29 ετών, έχουν σημειώσει σημαντική άνοδο, ενώ το 2019, το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων νέων 15-24 ετών ήταν 30% (βλ. Papadakis et al 2020). Κατά την προηγούμενη δεκαετία (2010-2019) το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης στους νέους 15-24 (31%) ήταν περίπου τριπλάσιο συγκριτικά με τις ηλικιακές ομάδες 25-54 και 55-64. Το συνολικό ποσοστό υποαπασχολούμενων ηλικίας 15-24 στην Ελλάδα από το 2016 και έπειτα σημείωσε μια σημαντική αύξηση, φτάνοντας το 2019 να είναι το μεγαλύτερο ανάμεσα στα Κ-Μ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. ii. Ο βασικός λόγος «επιλογής» της μερικής είτε της προσωρινής απασχόλησης (κυρίως για τους νέους) ήταν η αδυναμία εύρεσης θέσης πλήρους απασχόλησης («μη ηθελημένη» επισφαλής απασχόληση). Στο σύνολο των ετών 2010-2019, αυτό ίσχυε για το 60,5% των νέων ηλικίας 15-24 και για το 64,2% (δύο τρίτα περίπου) των ατόμων ηλικίας 25-64, ποσοστά περίπου διπλάσια σε σύγκριση με τα αντίστοιχα της EU28. iii. Από σειρά ευρημάτων, διαπιστώνεται η ισχυρή συσχέτιση μεταξύ μορφωτικού επιπέδου και μερικής- προσωρινής απασχόλησης. Στην Ελλάδα, όπως και στην Ευρώπη, κατά το διάστημα 2010-2019 οι περισσότεροι εργαζόμενοι με καθεστώς μερικής απασχόλησης είχαν μόρφωση που αντιστοιχεί στο επίπεδο ISCED 3-4 (medium skilled). Το 2019, πάνω από τα τέσσερα πέμπτα των νέων ηλικίας 15-24 και σχεδόν οι μισοί εργαζόμενοι ηλικίας 25-64 ήταν απόφοιτοι ανώτερης δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (βλ. αναλυτικά Papadakis et al 2022). iv. Υπάρχει έντονη έμφυλη διάσταση στην επισφαλή απασχόληση. Επί παραδείγματι, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 2010-2019, το έμφυλο χάσμα εις βάρος των γυναικών στη μερική απασχόληση ήταν ιδιαίτερα εμφανές και στις δύο ηλικιακές ομάδες (15-24 και 25-64) και σημείωσε επιπλέον αύξηση. v. Καθίσταται εμφανής η τάση εξελικτικής υπερ-αντιπροσώπωσης επισφαλών μορφών απασχόλησης στις προσλήψεις στον ιδιωτικό τομέα. Στον ιδιωτικό τομέα την τελευταία δεκαετία (από το 2014 και μετά) σημειώθηκε μια σημαντική αύξηση των προσλήψεων μερικής απασχόλησης, οι οποίες μαζί με αυτές της προσωρινής απασχόλησης ξεπερνούσαν κατά πολύ τις προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το 2019, πάνω από τα μισά συμβόλαια- συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης των νέων 15-29 ετών είχαν διάρκεια από 4

μέχρι 12 μήνες. v. Οι μερικώς απασχολούμενοι εργαζόμενοι, που διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα, ήταν υπερδιπλάσιοι συγκριτικά με τους εργαζομένους πλήρους απασχόλησης, ενώ οι εργαζόμενοι προσωρινής απασχόλησης διέτρεχαν (αντίστοιχα) σχεδόν τριπλάσιο κίνδυνο να φτωχοποιηθούν. Όσον αφορά τόσο τη μερική όσο και την πλήρη απασχόληση, η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας από την EU28 (περίπου διπλάσια κατά μέσον όρο- βλ. Eurostat 2020d). Προκύπτει λοιπόν η ισχυρή συσχέτιση μεταξύ επισφαλούς απασχόλησης, κοινωνικής ευπάθειας και κινδύνου φτώχειας. vi. Από τα (λίγα) στοιχεία που είναι διαθέσιμα, φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα υψηλό το ποσοστό της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα. Επίσης, σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα, εκτιμάται ότι είναι *αρκετά μεγάλο το ποσοστό της εν μέρει δηλωμένης μισθωτής εργασίας (συνδυασμός δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας)*.

3. Εργασιακή επισφάλεια, κοινωνική ευαλωτότητα και βιοτική τροχιά των νέων. Για την κατάσταση των πραγμάτων σήμερα.

Τα προαναφερθέντα κύρια ευρήματα της δευτερογενούς ποσοτικής ανάλυσης επιβεβαιώνονται και την πρωτογενή ποιοτική έρευνα που διεξαγάγαμε για την ελληνική περίπτωση (βλ. αναλυτικά Papadakis et al 2021 και Παπαδάκης κ.ά. 2021β: 167-319). Όπως προέκυψε από αυτήν, οι νέοι (18-29 ετών) στην Ελλάδα φαίνεται να απασχολούνται, ως επί το πλείστον σε επισφαλείς μορφές εργασίας είτε με σύναψη συμβάσεων ορισμένου χρόνου (κυρίως μερικού ωραρίου), εκ περιτροπής εργασία και δηλωμένη αυτό-απασχόληση, είτε με αδήλωτη εργασία σε επιχειρήσεις/εταιρείες ή αδήλωτη αυτό-απασχόληση ή αδήλωτη τηλεργασία. Αξίζει να επισημανθεί ότι η επισφαλής εργασία στους νέους φαίνεται να έχει λάβει εκτατικές διαστάσεις και παρατηρείται (βάσει των ερευνητικών ευρημάτων) σε αρκετούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας και επαγγελματικούς κλάδους όπως: υπηρεσιών, εστίασης, φαρμακοβιομηχανίας, παραϊατρικών επαγγελματών, αθλητισμού, τηλεπικοινωνιών, ηλεκτρονικού εμπορίου κ.λπ.. Τα δε βασικά χαρακτηριστικά των επισφαλών μορφών εργασίας, ιδίως όταν εντάσσονται στο πλαίσιο σύναψης συμβάσεων, στις περισσότερες των περιπτώσεων φαίνεται να λαμβάνουν συνδυαστική μορφή, δηλαδή να υπάρχει ένας *συνδυασμός αφενός αναντιστοιχίας μεταξύ της συναφθείσας σύμβασης και της πραγματικής απασχόλησης* (σε ώρες, ημέρες, απολαβές και ένσημα), και ενίοτε ένας *συνδυασμός δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας*. Αναδεικνύεται λοιπόν μία ευρύτερη *τάση διεύρυνσης και «κανονικοποίησης» των μορφών επισφαλούς εργασίας αναφορικά με τη νέα γενιά*, ιδίως του συνδυασμού δηλωμένης και αδήλωτης εργασίας αλλά και της αποκλειστικά αδήλωτης εργασίας καθώς και εκτεταμένης ελαστικοποίησης των όρων εργασίας που ενισχύει την κοινωνική ευαλωτότητα και τρωτότητα.

Διαμορφώνεται, έτσι ένα *νέος δυϊσμός της αγοράς εργασίας* (labour market dualization), μία νέα νόρμα, ο οποίος αφορά στους νέους που είναι επισφαλώς εργαζόμενοι: ως *insiders* δύναται να θεωρηθούν οι επισφαλώς εργαζόμενοι που απασχολούνται στο πλαίσιο ενός πιο δομημένου και λιγότερου ελαστικοποιημένου εργασιακού καθεστώτος, με πιο «κανονικούς»- ρυθμισμένους όρους απασχόλησης.

Οι *outsiders* είναι οι νέοι/ες, που είναι επισφαλώς εργαζόμενοι και απασχολούνται με πολύ ελαστικοποιημένους και «ευέλικτους» όρους εργασίας, και με αυξημένο κίνδυνο να βιώσουν το «φαινόμενο (του) τρόμου» (κατά Lodovici & Semenza, 2012: 7).

Προέκυψε επίσης ότι οι νέοι «επιλέγουν» να εργαστούν σε επισφαλείς θέσεις απασχόλησης, κυρίως για λόγους βιοπορισμού και επιβίωσης και προκειμένου να εξέλθουν από το καθεστώς ανεργίας στο οποίο βρίσκονται, είτε λόγω έλλειψης εναλλακτικών επιλογών (ο «βαθμός απελπισίας» όπως ανέφερε χαρακτηριστικά μία από τις συμμετέχουσες στις ερευνητικές συνεντεύξεις- βλ. Παπαδάκης κ. ά. 2021β).

Η υγειονομική κρίση, η οποία εξέβαλλε σε κοινωνική και οικονομική κρίση επέτεινε το πρόβλημα. Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην (ήδη εξαρθρωμένη- βλ. Παπαδάκης κ.ά. 2021β) αγορά εργασίας ήταν πολυδιάστατες και επηρέασαν το σύνολο των κλάδων της οικονομίας, αλλά και την αγορά εργασίας, αυξάνοντας την επισφάλεια στην απασχόληση. Μεταξύ άλλων (βλ. Eurostat 2021a- 2021e, Eurofound 2020 & 2021, ΕΛΣΤΑΤ 2020a- 2020d, ΕΛΣΤΑΤ 2021a-b, ΕΙΕΑΔ 2020, Κώτσιος 2020, Λαλιώτη 2020, ΓΣΕΕ 2020, Papadakis et al 2021, Παπαδάκης κ.ά. 2021β): Οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 και οι απώλειες εισοδήματος, σε επίπεδο Ε.Ε., ήταν ιδιαίτερα μεγάλες για τις πιο ευάλωτες υποομάδες του εργατικού πληθυσμού. *Επληξαν ιδιαίτερα τους χαμηλόμισθους και τους επισφαλώς εργαζόμενους*, παρά τα προσωρινά μέτρα πολιτικής που θεσπίστηκαν σε όλα τα κράτη μέλη. Σε ολόκληρη την ΕU27, πάνω από το ένα τέταρτο των εργαζόμενων, μέχρι το καλοκαίρι του 2020, είχαν χάσει την εργασία τους, είτε προσωρινά (23%) είτε μόνιμα (5%), ενώ από τις επιπτώσεις της πανδημίας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο επλήγησαν περισσότερο οι νέοι. Τα υψηλότερα ποσοστά μειώσεων εισοδήματος λόγω (προσωρινής ή μόνιμης) απώλειας θέσεων εργασίας, όπως και μειωμένου ωραρίου εργασίας, στα Κ-Μ της ΕU27 παρατηρήθηκαν στους εργαζόμενους σε προσωρινές θέσεις απασχόλησης και τους νέους εργαζόμενους ηλικίας 15-24 ετών, για τους οποίους η εκτιμώμενη απώλεια εισοδήματος ήταν πάνω από δύο φορές υψηλότερη σε σχέση με την ηλικιακή ομάδα 25-65. *Επίσης, οι γυναίκες φαίνεται ότι επηρεάστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό*, κυρίως επειδή ο αριθμός τους είναι παραδοσιακά μεγαλύτερος στους τομείς οικονομικής δραστηριότητας και συνακόλουθα στους τομείς απασχόλησης, που κατά κύριο λόγο πλήττονται περισσότερο από την πανδημία. Επίσης, για ένα σημαντικό ποσοστό Ευρωπαίων η οικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε σε σύγκριση με την περίοδο πριν από την πανδημία. Τόσο για το πρώτο όσο και για το δεύτερο τρίμηνο του 2020, αναφορικά με τις απουσίες από την εργασία αλλά και τη μείωση των ωρών εργασίας, οι κλάδοι που επηρεάστηκαν περισσότερο ήταν αυτοί που σχετίζονταν με την παροχή υπηρεσιών (εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες και άλλες υπηρεσίες). Η μείωση των ωρών εργασίας ήταν επίσης έντονη στους κλάδους των χρηματοπιστωτικών, επιχειρηματικών και άλλων υπηρεσιών, τομείς στους οποίους τα ποσοστά εργασίας από το σπίτι ήταν υψηλά. Οι χώρες που βασίζονται περισσότερο στον τουρισμό (όπως η Ελλάδα) φαίνεται ότι είχαν τη μεγαλύτερη μείωση εισοδήματος. Είναι ενδεικτικό ότι στην Κρήτη (όπου η τοπική

οικονομία βασίζεται σημαντικά στον τουρισμό) υπήρξε ραγδαία αύξηση της ανεργίας ειδικά μετά την έναρξη του δεύτερου κύματος της πανδημίας και συνακόλουθα τα νέα περιοριστικά μέτρα. Έτσι στην Περιφέρεια Κρήτης, η οποία ήταν η Περιφέρεια στην Ε.Ε. με την μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας, το 2020 έκλεισε με αύξηση της ανεργίας κατά 5,6% (από 12,3% το Δεκέμβριο του 2019 ανήλθε στο 17,9% το Δεκέμβριο του 2020). Ποσοστιαία μεταβολή της τάξεως δηλαδή του 45,5%, μέσα σε ένα χρόνο, ενώ τον Οκτώβρη του 2020 η ποσοστιαία μεταβολή είχε ανέλθει στο 60.8% μέσα σε ένα χρόνο (ΕΛΣΤΑΤ 2021: 3).

Τούτων δοθέντων, επλήγη ιδιαίτερα (σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο) μια σημαντική κατηγορία επισφαλώς εργαζομένων, δηλαδή οι εποχικοί εργαζόμενοι. Ειδικά οι νέοι που είναι και επισφαλώς εργαζόμενοι είναι αυτοί που κατ' εξοχήν επλήγησαν από τις επιπτώσεις της πανδημίας (βλ. αναλυτικά Papadakis et al 2021).

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ (2020d), το ποσοστό εργαζομένων σε θέσεις μερικής απασχόλησης κατά το τρίτο τρίμηνο του 2020 ήταν 8,2%, ενώ το ποσοστό των ατόμων που είχαν προσωρινή εργασία ήταν 7,2%. Η μερική απασχόληση εμφανίζεται μειωμένη κατά 9,9% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο και 11% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους (κυρίως λόγω μετάβασης σε καθεστώς ανεργίας). Η προσωρινή απασχόληση παρουσίασε αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο κατά 8,4% και μείωση σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους κατά 26,7%.

Στο διάστημα 2019-2020, η «υποτονικότητα» της αγοράς εργασίας» (labour market slack³- βλ Eurostat 2021a), στην Ελλάδα έπληξε περισσότερο τους νέους ηλικίας 15-24 σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 25-54, διευρύνοντας περισσότερο την επισφάλεια τους. Η υποτονικότητα αυτή ήταν κατά πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη του μέσου όρου των κρατών μελών της EU27. Και στα τρία πρώτα τρίμηνα της πανδημίας COVID-19, η Ελλάδα ήταν ανάμεσα στις τρεις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά υποτονικότητας στην αγορά εργασίας. Το τέταρτο τρίμηνο του 2020 ανάμεσα στα Κ-Μ της Ε.Ε., η Ισπανία (25,1%), η Ελλάδα (23,5%) και η Ιταλία (21,9%) σημείωσαν τα υψηλότερα ποσοστά υποτονικότητας αγοράς εργασίας, στο σύνολο του εργατικού δυναμικού (βλ. Eurostat, 2021a, 2021b, 2021c).

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα, στο δεύτερο τρίμηνο του 2020, ήταν μία από τις χώρες με τα υψηλότερα μείωσης ωρών εργασίας, ενώ σύμφωνα με το Eurofound (2020) η Ελλάδα ήταν μία από τις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων (14%) που έχασαν (προσωρινά ή μόνιμα) τη δουλειά τους κατά τη διάρκεια της πανδημίας (όπως και η Ισπανία). Η συνολική απώλεια θέσεων μισθωτής

³ Η «υποτονικότητα της αγοράς εργασίας» (labour market slack), αφορά στο «εκτεταμένο εργατικό δυναμικό», σχετίζεται με το συνολικό άθροισμα όλων των μη εκπληρωμένων αναγκών για απασχόληση και περιλαμβάνει σύμφωνα με τον ορισμό του ILO (1990): (α) τους άνεργους (β) τους υποαπασχολούμενους μερικής απασχόλησης (δηλαδή άτομα που επιθυμούν να εργαστούν περισσότερες ώρες) και (γ) το δυνητικό εργατικό δυναμικό, άτομα που είναι διαθέσιμα να εργαστούν αλλά δεν αναζητούν εργασία και άτομα που αναζητούν εργασία αλλά δεν βρίσκουν.

απασχόλησης τον Μάρτιο του 2020 συγκριτικά με τους αμέσως προηγούμενους μήνες ανήλθε σε 41.903 θέσεις, «ενώ τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους το ισοζύγιο ήταν θετικό κατά 43.373 θέσεις» (Καμινιώτη 2020: 32). Οι μεγαλύτερες απώλειες εντοπίζονται στον κλάδο «Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης» (-21.919 θέσεις). Αυτές αποτελούν το 52,31% των χαμένων θέσεων ενώ το 73,77% του συνόλου των χαμένων θέσεων αντιστοιχεί σε θέσεις μερικής (50,71%) και εκ περιτροπής (23,06%) απασχόλησης (ΕΙΕΑΔ 2020). Προκειμένου να διαμορφωθεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα, σε αυτές τις θέσεις χρειάζεται να προστεθούν ακόμη και 43.420 θέσεις, οι οποίες αναμένονταν, αλλά τελικά δεν δημιουργήθηκαν ποτέ (Κώτσιος, 2020). Το Μάρτιο του 2020 λοιπόν «χάθηκαν περισσότερες από 80.000 θέσεις απασχόλησης. Αντίστοιχα και τον μήνα Απρίλιο του τρέχοντος έτους (σ.σ. 2020), το ισοζύγιο ήταν μεν θετικό, υπολειπόταν όμως του αντίστοιχου μήνα του προηγούμενου έτους κατά 103.690 θέσεις. Αντιθέτως, τον Ιούνιο, όταν τα περισσότερα μέτρα για τις μετακινήσεις και τη λειτουργία της οικονομίας είχαν αρθεί και ξεκινούσε η τουριστική περίοδος, το ισοζύγιο του τρέχοντος έτος ήταν θετικό» (Καμινιώτη 2020: 32).

Το δεύτερο και τρίτο κύμα της πανδημίας και τα πολύμηνα περιοριστικά μέτρα που επιβλήθηκαν φαίνεται ότι μετέβαλαν την, ήδη ιδιαίτερα δυσμενή κατάσταση, στην αγορά εργασίας (η οποία είχε προσωρινά, κατά τι, βελτιωθεί το Γ' τρίμηνο του 2020, λόγω της άρσης του πρώτου lockdown και την προσωρινή – όπως αποδείχθηκε- μερική επανεκκίνηση της οικονομίας), επί τα χείρω, αυξάνοντας, μεταξύ άλλων και την επισφάλεια στην απασχόληση.

Παρά τη μικρή βελτίωση που παρατηρήθηκε κατά το τρίτο τρίμηνο του 2020 (σε σύγκριση με τα δύο προηγούμενα), η κατάσταση (σε επίπεδο απασχόλησης και εισοδήματος) επιδεινώθηκε στην Ελλάδα στη δεύτερη φάση της πανδημίας, κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2020 και το πρώτο τρίμηνο του 2021. Πιο συγκεκριμένα, κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2020 παρουσιάστηκε περαιτέρω αύξηση των συνεπειών της πανδημίας. Τα ποσοστά απουσίας από την εργασία καθώς και αυτά εργασίας στο σπίτι αυξήθηκαν, ενώ οι ώρες εργασίας μειώθηκαν σε σχέση με το τρίτο τρίμηνο του 2020 (Eurofound 2021). Όπως ήδη επισημάναμε, η Ελλάδα εν μέσω πανδημίας εμφάνιζε (όπως και αμέσως πριν) τα υψηλότερα ποσοστά υποτονικότητας της αγοράς εργασίας στην Ε.Ε. (μαζί με την Ισπανία) για το σύνολο του εργατικού δυναμικού (βλ Eurostat, 2021a, όπ. παρατ. στο Papadakis et al, 2021: 36). Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά το πρώτο τρίμηνο του 2021, η υποτονικότητα της αγοράς εργασίας που σχετίζεται με τους νέους ηλικίας 15-24 ετών στην Ελλάδα ήταν 55,4%, ποσοστό το οποίο ήταν το υψηλότερο ανάμεσα στα κράτη μέλη της EU27, όπου συνολικά υπήρξε αύξηση της υποτονικότητας της αγοράς εργασίας, ειδικά για τους νέους (Eurostat 2021b, 2021e).

Η κατάσταση στην αγορά εργασίας και ειδικά σε ότι αφορά τους νέους στην Ελλάδα επιδεινώθηκε στις αρχές του 2021 και ειδικότερα στο 1^ο εξάμηνο του 2021. Συγκεκριμένα τον Ιούλιο του 2021: η συνολική ανεργία παρέμενε ιδιαίτερα υψηλή (14,6% - άνδρες: 11,4% & γυναίκες: 18,5%), αν και μειώθηκε ελαφρά σε σχέση με

το Δεκέμβριο του 2020. Η νεανική ανεργία (15-24 ετών) *αυξήθηκε και έφτασε το 37,6% (άνδρες: 36,6% & γυναίκες: 38,9%/ Eurostat, 2021g; Eurostat, 2021j), υπερδιπλάσια από την, επίσης αυξημένη, νεανική ανεργία στην Ε.Ε. στην οποία ο Μ.Ο. ήταν 16,2% (άνδρες: 15,9% & γυναίκες: 16,5%/ Eurostat, 2021g; Eurostat, 2021j). Ήταν το υψηλότερο ποσοστό νεανικής ανεργίας στην Ε.Ε.-27 (Eurostat, 2021g).*

Αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας του Covid-19 στην κατάσταση της απασχόλησης των νέων, όπως προέκυψε από τα ερευνητικά ευρήματα της ποιοτικής έρευνας (βλ. και Papadakis et al, 2021 και Παπαδάκης κ..α 2021β), καταδεικνύεται ότι τόσο η πανδημία όσο και τα μέτρα που, αναπόφευκτα, επιβλήθηκαν για την αντιμετώπισή της υγειονομικής κρίσης (π.χ. καθολικό lockdown), είχαν αντίκτυπο στην πλειοψηφία σχεδόν των επισφαλώς εργαζόμενων νέων, επηρεάζοντας τόσο τους όρους όσο και τις συνθήκες εργασίας τους και υποβαθμίζοντας, συνακόλουθα, το βιοτικό τους επίπεδο:

- ✓ **i. είτε λόγω μείωσης των χρηματικών τους απολαβών ή και έντασης εργασίας λόγω τηλεργασίας:** «**Σ.:** Η εργασία μου επηρεάστηκε [...], αρχικά με αναστολή και κατόπιν όταν επανήλθα στην εργασία μου με μειωμένες απολαβές. [...] Το ωράριο παρέμεινε το ίδιο, ναι» (Γ.Ι.5, Γιάννης), - «**Σ.:** Μετά το lockdown μειώθηκαν οι ώρες. Δύο ώρες λιγότερες. **Είναι και πιο πιεστικό το κλίμα, γιατί τώρα η επιχείρηση μετά το lockdown έχει μπει μέσα. Είναι πιο πιεστικά, δηλαδή [...], να είμαστε προσεκτικοί με την εργασία μας, το πώς κινούμαστε στο χώρο γιατί είναι επίφοβο να κλείσουμε. Δεν είναι τίποτα σίγουρο. Δεν μας έχουν πει δεν κλείνει η επιχείρηση και έχετε σίγουρη δουλειά» (Α.Ι.7, Άννα). -**Σ.:**Αλλά θα πω, ναι, το σπίτι δεν είναι ο κατάλληλος εργασιακός χώρος. [...], η δουλειά ήτανε και εξ αποστάσεως και η σχολή. **Ήσουνα στην ίδια καρέκλα, στην ίδια οθόνη από τις δέκα το πρωί έως τις δέκα το βράδυ. Κάποια στιγμή το ωράριο εκεί πέρα δεν μπορεί να συγκρατηθεί.»** (Γ.Ι.6, Κωνσταντίνος, ερ. 35α & ερ. 35β).**
- ✓ **ii. είτε λόγω μετακύλησης σε καθεστώς ανεργίας, αναστολής εργασίας ή μη καταβολής χρηματικών απολαβών από τους/τις εργοδότες/τριες:** «**Σ.:** Ναι. Επηρεάστηκε αρκετά γιατί εκεί έμεινα άνεργη για δύο μήνες. Εκεί που ήταν να δουλεύω, δεν είχα ούτε αναστολή δηλαδή, επειδή είναι εποχιακό, όταν ξεκίνησε το lockdown δεν εργαζόμουν. Ήμουνα άνεργη. **Τον καιρό που θα ήταν να ξεκινήσω την εργασία μου, ξεκίνησε το lockdown, έμεινα άνεργη για δύο μήνες.»** (Α.Ι.2., Γεωργία, ερ. 35α).

Δεν φαίνεται στους/στις περισσότερους/ες από αυτούς/ές να επηρέασε αρνητικά ή, έστω, σε σημαντικό βαθμό τις ισορροπίες τους ή/και τις σχέσεις τους με την οικογένεια τους. Σε κάποιες ωστόσο περιπτώσεις νέων, η μεταβολή της εργασιακής τους κατάστασης λόγω πανδημίας, είχε ως αποτέλεσμα να ενταθεί ο βαθμός ανασφάλειάς τους, λόγω του ό,τι επήλθαν σε καθεστώς αναστολής εργασίας, κατά τη διάρκεια του lockdown, - το οποίο τους επιβάρυνε ψυχολογικά, με αποτέλεσμα να τους οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση και ενίοτε στη διάρρηξη των οικογενειακών ή/ και των κοινωνικών τους σχέσεων.

Αξίζει να επισημανθεί, ότι σε ό,τι αφορά στους/στις νέους/ες που είναι είτε αδήλωτοι/ες εργαζόμενοι/ες είτε αδήλωτοι/ες ελεύθεροι επαγγελματίες, φαίνεται ότι η πανδημία και το επακόλουθο lockdown που επιβλήθηκε στη χώρα, τους/τις επηρέασε σε παρόμοιο βαθμό με τους/τις νέους/ες, που εργάζονταν με συμβάσεις εργασίας. Δηλαδή ως προς τη μείωση των χρηματικών απολαβών ή/και του εργασιακού ωραρίου, -εργασιακή κατάσταση-, η οποία συνεχίστηκε και μετά τη λήξη του πρώτου lockdown, στους/στις περισσότερους/ες νέους/ες που εργάζονταν με καθεστώς αδήλωτης εργασίας. Γεγονός που επιβάρυνε την ήδη επισφαλή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν, πριν από την πανδημία του Covid-19: *«Σ.: Εγώ τότε ήμουν σε μια φάση που αναζητούσα εργασία στον τομέα μου, ως [...] δηλαδή. Έβλεπα ότι ακόμα και εθελοντική εργασία είχε προαπαιτούμενα, οπότε ήταν πολύ δύσκολο να ανταποκριθώ κάπως και, ναι, μέσα στο lockdown δεν είχα καταφέρει να βρω ούτε το ελάχιστο, στο να δουλέψω έστω και για ένα μεροκάματο.»* (Γ.Π.1, Δημοσθένης).

Ωστόσο αυτό που προκαλεί εντύπωση αναφορικά με τους/τις νέους/ες που απασχολούνται με αδήλωτη εργασία στο πλαίσιο της άτυπης (και παράτυπης) εργασιακής συμφωνίας-συναίνεσης μεταξύ αυτών και των εργοδοτών/τριών, είναι ότι, ακόμα και στην πανδημία και στην επιβολή του lockdown, η οργάνωση και η λειτουργία αυτού του «(παρ)άτυπου» σχήματος εργασίας/εργασιακού καθεστώτος φαίνεται να διατήρησε τα χαρακτηριστικά της. Συγκεκριμένα, όπως προέκυψε από τα ερευνητικά ευρήματα, οι νέοι/ες που απασχολούνταν με αδήλωτη εργασία σε επιχειρήσεις και εταιρείες «εντάχθηκαν», κατά τη διάρκεια του lockdown, και αυτοί/ές σε ένα άτυπο, οιονεί, καθεστώς αναστολής εργασίας (χωρίς όμως εισοδηματική στήριξη), και μετά τη λήξη του lockdown.

Καταδεικνύεται λοιπόν ότι τόσο η πανδημία όσο και τα περιοριστικά μέτρα, που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης, και οι μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας, που επήλθαν λόγω της πανδημίας και της συνακόλουθης οικονομικής Κρίσης-Υφεσης, δείχνουν να εκβάλλουν στην περαιτέρω επιδείνωση του εργασιακού status αρκετών νέων και συνακόλουθα στη μεταγωγή τους σε ένα πολύ πιο επισφαλές εργασιακό καθεστώς, προκαλώντας ουσιαστικά μία ρήξη στην ήδη επισφαλή βιοτική τους τροχιά.

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί και στην *σημαντική αύξηση του ποσοστού των Neets* (young people not in education, employment or training). Στο 1ο Τρίμηνο του 2021 το ποσοστό των Neets στην Ελλάδα έφτασε το 13,2% στις ηλικίες 15-24 (άνδρες: 13,8% & γυναίκες: 12,6%/ Eurostat, 2021h) και το 20,4% στην ηλικιακή κατηγορία 15-29 (άνδρες: 19,9% & γυναίκες 20,8%/ Eurostat, 2021h) έναντι 11,3% και 13,8% αντίστοιχα στην Ε.Ε.-27 (Eurostat, 2021h). Το ποσοστό των Neets, στην ηλικιακή ομάδα 15-24 αυξήθηκε κατά περίπου 10% σε σχέση με το 2019 (σε 1,5 χρόνο δηλαδή), όταν και είχε μειωθεί στο 12,5% (Eurostat 2020r). Το πολύ υψηλό ποσοστό των νέων (κι ειδικά στις ηλικίες 25-29) που ουσιαστικά «απέχουν από κάθε μείζονα θεσμική μέριμνα του Κοινωνικού Κράτους» και συνιστούν κατεξοχήν κοινωνικά

ευάλωτη ομάδα (Παπαδάκης, 2013: 16) είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό και συγχρόνως ενδεικτικό των επιπτώσεων της πανδημίας στην αγορά εργασίας.

Θα αποτελούσε παράλειψη να μην αναφερθούμε και στο μείζον (και πάγιο) πρόβλημα της μακροχρόνιας ανεργίας, καθώς αυτή αποκρυσταλλώνεται σε διαθρωτικό πρόβλημα και αποσυναρτά περαιτέρω τον άνεργο από την αγορά εργασίας (βλ. αναλυτικά Παπαδάκης 2005). Στο 1^ο Τρίμηνο του 2021 το ποσοστό της μακροχρόνιας ανεργίας (15-74 ετών) ήταν στην Ελλάδα 10% (άνδρες: 7,5% & γυναίκες: 13,2%/ Eurostat, 2021i), σχεδόν τετραπλάσιο δηλαδή από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό Μ.Ο., που ήταν 2,8% (άνδρες: 2,6% & γυναίκες: 2,9%/ Eurostat, 2021i).

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν σε όλες τις προαναφερθείσες παραμέτρους της ανεργίας, η *έμφυλη διάσταση* είναι παραπάνω από ορατή.

Τον *Σεπτέμβριο του 2021*, μετά και την πλήρη επανεκκίνηση της οικονομικής δραστηριότητας το καλοκαίρι και την επιτυχημένη τουριστική περίοδο, *παρατηρείται μια σημαντική βελτίωση στα κρίσιμα μεγέθη της αγοράς εργασίας*. Η συνολική ανεργία μειώθηκε στο 13.3%, ωστόσο παρέμεινε η δεύτερη υψηλότερη στην Ε.Ε.-27 (Eurostat 2021h). Σημαντική ήταν και η μείωση της νεανικής ανεργίας, κυρίως λόγω εποχικής εργασίας, η οποία βρέθηκε στο 24,5%(Eurostat 2021d), παρέμενε όμως ακόμα υψηλή. Οι ίδιες τάσεις παρατηρούνται και στο τέλος του 2021 (Δεκέμβρης 2021: 12,8%- ΕΛΣΤΑΤ 2022: 1). Επιπρόσθετα, κυρίως λόγω και της καλής τουριστικής περιόδου του 2022, *η ανεργία έπεσε περαιτέρω και τον Σεπτέμβρη του 2022 ήταν 11,8%, ενώ η νεανική ανεργία παρέμεινε περίπου στα ίδια επίπεδα (28,5%-ΕΛΣΤΑΤ 2022β: 3).*

4. Οι προκλήσεις για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών και την περιφερειακή στρατηγική.

Η διευρυμένη και (συχνά) εξαναγκαστική, νεόδομητη εργασιακή «κανονικότητα» (με τη συχνή παραβίαση των εργασιακών δικαιωμάτων των επισφαλώς εργαζόμενων νέων και συνακόλουθα τις σοβαρές επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις) δείχνει να οδηγεί σε μία ανακατασκευή της «ηθικής της εργασίας» (βλ. και Τσιώλης 2005), με επικυρίαρχες τις (παράτυπες) εργασιακές νόρμες, οι οποίοι εγγράφονται στο (εργασιακό) *habitus* (βλ. Bourdieu 1990). Αυτές πλαισιώνονται συχνά από έναν επιβεβλημένο «νόμο της σιωπής», τόσο από την πλευρά των εργοδοτών όσο και από την πλευρά των εργαζομένων, στον οποίο οι τελευταίοι (εξ ανάγκης) συχνά συναινούν για λόγους βιοπορισμού και επιβίωσης και ελλείπει εναλλακτικών.

Τα προαναφερθέντα θεωρούμε ότι έχουν εκβάλλει στη δημιουργία ενός νέου είδους «πρεκαριάτου» (βλ. Standing 2014) ανάμεσα στη Νέα Γενιά στην Ελλάδα, με κύριες συνισταμένες την επισφάλεια, την αβεβαιότητα, την τρωτότητα και την κοινωνική ευαλωτότητα (βλ. και Σπυριδάκης 2018), αλλά και τη σταδιακή αποδυνάμωση του «standard framework of biography» (Alheit & Bergamini, 1998: 122) των νέων.

Οι συνέπειες αυτών ενδέχεται να αποβούν καθοριστικές και εκτατικές για την κοινωνική συνοχή και η ανάγκη για αλλαγή παραδείγματος (paradigm shift) στην

αγορά εργασίας συνιστά μια επίμονη πρόσκληση, τόσο για τις πολιτικές απασχόλησης όσο και για την κοινωνική πολιτική. Το βέβαιο είναι ότι η προαναφερθείσα (πολυπόθητη) ανάκαμψη, και μάλιστα *εν μέσω μιας άλλης πολυδιάστατης κρίσης (της ενεργειακής- πληθωριστικής)* το μείζον «στοίχημα» δηλαδή της επόμενης μέρας, προϋποθέτει ένα νέο ολοκληρωμένο παραγωγικό- αναπτυξιακό μοντέλο (με έμφαση στην τόνωση της ενεργού ζήτησης, ειδικά αναφορικά με τη νέα γενιά, που υφίσταται περισσότερο τις συνέπειες των κρίσεων και των μετασχηματισμών- βλ. και Green 2017) και συγχρόνως ένα *ισχυρό Κοινωνικό Κράτος, στην κατεύθυνση ενός αναδιανεμητικού πραγματισμού.*

Είναι φανερό λοιπόν ότι καθίσταται επιβεβλημένη η αναζήτηση ενός νέου παραγωγικού- αναπτυξιακού μοντέλου, βασισμένου στην αξιολόγηση επιπτώσεων (impact assessment) και στη διάγνωση αναγκών και δυνατοτήτων (needs assessment). Κι αυτό γιατί όλα τα προαναφερθέντα ανακινούν ευρύτερα ζητήματα απονεύρωσης της κοινωνικής συνοχής, συσχετισμένα με την εξελικτική εξάρθρωση της αγοράς εργασίας και εγείρουν μια σειρά από προκλήσεις για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών (public policy complex), σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο.

- Χρόνιες παθογένειες, νέα προβλήματα και πάγιες προκλήσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά, ενώ συγχρόνως κάποια από τα μέτρα στήριξης για τις επιχειρήσεις και τους εργαζόμενους, πρέπει να συνεχιστούν και να ενισχυθούν περισσότερο και μετά το πέρας της υγειονομικής κρίσης, λόγω και της υφιστάμενης ενεργειακής και πληθωριστικής κρίσης.
- Παράλληλα όμως είναι απαραίτητο να σχεδιασθούν και να υλοποιηθούν, μεγάλης κλίμακος, πρωτοβουλίες και δράσεις σε πεδία- προκλήσεις, όπως η σύνδεση του πρωτογενούς με τον τριτογενή τομέα.
- Επιπρόσθετα, η απορρυθμισμένη αγορά εργασίας, χρειάζεται ένα ολοκληρωμένο πλέγμα παρεμβάσεων σε επίπεδο ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, ενίσχυση των ελεγκτικών μηχανισμών (π.χ. Ανεξάρτητη Αρχή Επιθεώρησης Εργασίας που αντικαθιστά τον ΣΕΠΕ) δεδομένης της έντασης της αδήλωτης εργασίας και της διαπιστωμένης (συχνά) εξαναγκαστικής, νεόδομητης, εργασιακής «κανονικότητας». Επιπρόσθετα, ένα νέο μοντέλο κατάρτισης, με όρους reskilling και βασισμένο στην διάγνωση αναγκών σε τοπικό επίπεδο (συμπεριλαμβανομένης της θεσμοθέτησης περιφερειακών sectoral skills councils – βλ. Galvin Arribas & Papadakis 2019-), κατά τα διεθνή πρότυπα και με την ενεργό συμμετοχή παραγωγικών φορέων, κοινωνικών εταίρων και άλλων stakeholders, μπορεί να συμβάλει σε αυτήν την κατεύθυνση σε συνδυασμό με την πλήρη και στοχευμένη αξιοποίηση των σχετικών πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης από τη ΔΥΠΑ.
- Η ένταση της κοινωνικής ευπάθειας και ευαλωτότητας, με την σύγχρονη αύξηση των ποσοστών φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού (λόγω και των συνεπειών της πανδημίας), απαιτεί μια στοχευμένη, καλά σχεδιασμένη, «προικοδοτημένη» με πόρους, κοινωνική πολιτική. Οι πόροι από το Ταμείο Ανάκαμψης πιθανότατα δεν είναι αρκετοί, ωστόσο επιτρέπουν την

υποστήριξη της επανεκκίνησης της οικονομίας, με επιβεβλημένη την ισχυρή αναδιανεμητική διάσταση.

- Το πρόσθετο διοικητικό βάρος και συνακόλουθα η γραφειοκρατία, που αποτελούν μεταξύ άλλων ένα ισχυρό αντικίνητρο για την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις, συνιστούν μια πάγια πρόκληση, που πλέον είναι περισσότερο απαραίτητο από ποτέ να απαντηθεί, μεταξύ άλλων και με ουσιώδεις μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση της απλούστευσης διαδικασιών (συμπεριλαμβανόμενου του περαιτέρω ψηφιακού μετασχηματισμού της Δημόσιας Διοίκησης).
- Είναι απαραίτητη η ενίσχυση των προϋποθέσεων υλοποίησης των αναθεωρημένων Περιφερειακών Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS) για την επόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027, ώστε αυτές να ενδυναμώσουν την ανάπτυξη και τη διάχυση καινοτομιών (τεχνολογικών και διεργασίας), τη δημιουργία και στήριξη νεοφυών επιχειρήσεων την ένταξη επενδυτικών σχεδίων με δαπάνες υψηλής τεχνολογίας καινοτομίας (στο πλαίσιο του Ν.3908/2011- βλ. και <http://ris3.crete.gov.gr/profile/>), την ανάπτυξη συνεργειών και την εμπράγματη υποστήριξη τομέων όπως ο Τουρισμός, η Αγροδιατροφή, η σύνδεση Πρωτογενούς και Τουριστικού Τομέα, το Λιανεμπόριο, οι Ψηφιακές Τεχνολογίες (και όλοι οι τομείς που σχετίζονται με την Ψηφιακή Οικονομία) και η βιώσιμη χρήση των πόρων, με βάση τις αρχές κυκλικής οικονομίας, με κοινή παράμετρο την ολιστική βιώσιμη ανάπτυξη. Μια τέτοια περιφερειακή στρατηγική, μπορεί να συμβάλει στην παροχή ευκαιριών ανάπτυξης βιώσιμης επιχειρηματικότητας σε medium και high-skilled νέους/ες (που τώρα συχνά απασχολούνται σε επισφαλείς θέσεις εργασίας ή επιλέγουν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό - βλ. και Papadakis et al, 2021 και Papadakis et al, 2107: 16), αλλά και να οδηγήσει στη δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων πλήρους και μόνιμης απασχόλησης, αποτρέποντας το brain drain και το brain loss.

Βιβλιογραφικές αναφορές.

Ξενόγλωσσες

- Bourdieu, P. (1990). Structures, habitus, practices. In P. Bourdieu, *The logic of practice*. Stanford/California: Stanford University Press, pp. 52-65.
- Duell, N. (2004). *Defining and assessing precarious employment in Europe: A review of main studies and surveys*. Discussion paper, December 2004. Munich: ECONOMIX Research & Consulting. Available at: <https://economix.org/de/a55ets/publications/ECONOMIXanalysis-precarious-employment-Europe.pdf>.
- Eurofound (2020) *Living, working and COVID-19 dataset*. Dublin: Eurofound. Available at: <http://eurofound.link/covid19data>. Accessed 3 September 2020
- Eurofound (2021). *Living, working and COVID-19 data*. 11 May 2021. Dublin: Eurofound. Available at: <http://eurofound.link/covid19data> & <https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19/working-teleworking>.
- Eurostat (2020a) *Employees by educational attainment level, sex, age and full-time/part-time employment (%)* [edat_lfs_9907]. Eurostat. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfs_9907&lang=en.
- Eurostat (2020b) *At-risk-of-poverty rate by poverty threshold and most frequent activity in the previous year - EU-SILC and ECHP surveys* [ilc_li04]. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li04&lang=en
- Eurostat (2020c) *In-work at-risk-of-poverty rate by age and sex - EU-SILC survey* [ilc_iw01]. Eurostat. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw01&lang=en
- Eurostat (2020d) *In-work at-risk-of-poverty rate by full-/part-time work - EU-SILC survey* [ilc_iw07]. Eurostat. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw07&lang=en.
- Eurostat (2020e) *In-work at-risk-of-poverty rate by type of contract - EU-SILC survey* [ilc_iw05]. Eurostat. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw05&lang=en.
- Eurostat (2020f) *Part-time employment and temporary contracts - annual data* [ifsi_pt_a]. Eurostat. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ifsi_pt_a&lang=en. Accessed 24 July 2020.
- Eurostat (2020g) *Part-time employment as percentage of the total employment, by sex and age (%)* [lfsa_eppga]. Eurostat. Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppga&lang=en.
- Eurostat (2020h). *Part-time employment and temporary contracts - annual data* (ifsi_pt_a). Eurostat. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ifsi_pt_a&lang=en.
- Eurostat (2021a). *Labour market in the light of the COVID 19 pandemic - quarterly statistics*. (online publication). Eurostat. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

[explained/index.php?title=Labour market in the light of the COVID 19 pandemic - quarterly statistics](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_in_the_light_of_the_COVID_19_pandemic_-_quarterly_statistics).

Eurostat (2021b). *Labour market slack by sex and age - quarterly data (ifsi_sla_q)*

Eurostat. Available at: <https://bit.ly/37zxW03>.

Eurostat (2021c). *Impact of COVID-19 on employment income - advanced estimates*.

Eurostat. Available at: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact of COVID-19 on employment income - advanced estimates](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact_of_COVID-19_on_employment_income_-_advanced_estimates).

Eurostat (2021d). *COVID-19 labour effects across the income distribution*. Eurostat.

Available at: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=COVID-19 labour effects across the income distribution&stable=0#A_EU_level_overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=COVID-19_labour_effects_across_the_income_distribution&stable=0#A_EU_level_overview).

Eurostat (2021e). *Labour market slack - annual statistics on unmet needs for employment*. Eurostat. Available at: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour market slack - annual statistics on unmet needs for employment#Labour market slack: what does it all about.3F](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_slack_%E2%80%93_annual_statistics_on_unmet_needs_for_employment#Labour_market_slack:_what_does_it_all_about.3F).

Eurostat (2021f). *Harmonised unemployment rate by sex (teilm020)*. Eurostat. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teilm020/default/table?lang=en>.

Eurostat (2021g). *Harmonised unemployment rate by sex - age group 15-24 (teilm021)*. Eurostat. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teilm021/default/table?lang=en>.

Eurostat (2021h). *Young people neither in employment nor in education and training (NEET), by sex and age - quarterly data (lfsi_neet_q)*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_neet_q/default/table?lang=en.

Eurostat (2021i). *Long-term unemployment by sex - quarterly data (une_ltu_q)*. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_ltu_q/default/table?lang=en.

Eurostat (2021j). *Eurostat/Euroindicators: July 2021, Euro area unemployment at 7.6%, EU at 6.9%. 98/2021 – 1 September 2021*. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11563247/3-01092021-AP-EN.pdf/e045fa11-8a9e-6e60-6967-19088d96af8a?t=1630482630262>.

Galvin Arribas, J. M., & Papadakis, N./ETF (2019). *Governance Arrangements for Vocational Education and Training in ETF Partner Countries: A Analytical Overview 2012-2017*. Turin: European Training Foundation. Available at: <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2019-02/VET%20governance%20in%20ETF%20partner%20countries%202012-17.pdf>.

Green, A. (2017). *The Crisis for Young People. Generational Inequalities in Education, Work, Housing and Welfare*. London: Palgrave Macmillan.

- ILO (1990). *Employment, Unemployment and Underemployment. An ILO Manual on Concepts and Methods*. Geneva: International Labour Office.
- ILO (2011). *From precarious work to decent work. Policies and regulations to combat precarious employment*. Geneva: International Labour Office. Available at:
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_164286.pdf.
- Lodovici, M. S., & Semenza, R. (Eds.). (2012). *Precarious work and high-skilled youth in Europe*. (Vol. 937). Milan: FrancoAngeli.
- Matsaganis, M. (2013). *The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Papadakis, N., Drakaki, M., Kyridis, A., Papargyris, A. (2017). Between a frightening Present and a disjoined Future. Recession and social vulnerability in the case of Greek Neets: Socio-demographics, facets of the Crisis' Impact and the revival of the intergenerational transmission of poverty. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 4(18), pp. 8-20. DOI: 10.14738/assrj.418.3688. Available at:
<https://journals.scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/3688>
- Papadakis N., Drakaki M., Saridaki S., Amanaki E., Dimari G.(2022), "Educational capital/ level and its association with precarious work and social vulnerability among Youth, in EU and Greece", in *International Journal of Educational Research, Special Issue: "Cultural reproduction, cultural resource and reading"*, vol 112., pp.1-14, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2021.101921>. Available at:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0883035521001907?dgcid=author>
- Papadakis N., Drakaki M., Saridaki, S., Vafermos V. (2020), Into the Vicious Cycle of Precarity. Labour Market, Precarious Work, Social Vulnerability and Youth: The case of Greece within the EU context, in *Advances in Social Sciences Research Journal [ASSRJ]*, Vol. 7 No. 12, Dec 2020, pp. 474-496. DOI: <https://doi.org/10.14738/assrj.712.9511>. Available at:
<https://journals.scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/9511>
- Papadakis N., Drakaki M., Saridaki S., Dafermos V. (2021), "The degree of despair". The disjointed labour market, the impact of the pandemic, the expansion of precarious work among youth and its effects on young people's life trajectories, life chances and political mentalities- public trust. The case of Greece, in *The European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities (EQPAM)*, Vol 10, no 2, April 2021, pp. 26-53. Available at: <https://www.eqpam.unibuc.ro/papadakis-et-al>
- Standing, G. (2014). *The precariat: the new dangerous class*. London/UK, New York/N.Y.: Bloomsbury.
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The spirit level*. London: Penguin.

- Alheit, P. & Bergamini, St. (1998). Βιογραφική έρευνα και έρευνα ιστοριών ζωής, στο Σ. Παπαϊωάννου, P. Alheit & H. Salling Olesen (επιμ.), *Κοινωνικός Μετασχηματισμός, Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης – Τμήμα Κοινωνιολογίας & Διεθνές Μεταπτυχιακό Θερινό Σχολείο, σσ. 121-130.
- Βατικιώτης, Λ. (2021). Ελληνική Οικονομία εν μέσω πανδημίας: Ποτέ ένα ρεκόρ ύφεσης δεν είναι.... αρκετό!. Στο Μ. Σπυριδάκης & Β. Κράββα (επιμ.), *Τροχιές επισφάλειας. Εθνογραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg, σσ. 62-90.
- Γαβρόγλου Σ. & Κώτσιος Β. (2021). *Δεξιότητες- Μύθοι και Πραγματικότητα*. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ- Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών της Αγορά Εργασίας, Οκτώβριος 2021.
- ΓΣΕΕ (2020), «Έρευνα: Δείκτες ΓΣΕΕ», Σεπτέμβριος 2020. Αθήνα: ΓΣΕΕ. Διαθέσιμο στο: https://gsee.gr/wp-content/uploads/2020/10/4783_DIKTESSEP2020.pdf
- Γούλας Χ. & Φωτόπουλος Ν. (επιμ.- 2021), *Επαγγελματική Κατάρτιση και Απασχόληση*. Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ ΓΣΕΕ
- ΕΙΕΑΔ (2020). *Μηχανισμός Διάγνωσης Αναγκών της Αγοράς Εργασίας. Ετήσια Έκθεση 2020*. Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού – Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Διαθέσιμο στο: <https://lmd.eiead.gr/%CE%B5%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%AD%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-2020>
- ΕΛΣΤΑΤ (2020a). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Α' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020b). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 10 (Α' τρίμηνο 2019 & Α' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q4>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020c). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Β' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2020d). *Ελληνική Στατιστική Αρχή - Πίνακας 20 (Γ' τρίμηνο 2020)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2021a). *Ελληνική Στατιστική Αρχή – Δελτίο Τύπου (Α' τρίμηνο 2021)*. Πειραιάς: ΕΛΣΤΑΤ. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.
- ΕΛΣΤΑΤ (2021b). *Δελτίο Τύπου: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού Οκτώβριος 2020*. Πειραιάς: ΕΛΣΤΑΤ. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/2019-Q1>.

- ΕΛΣΤΑΤ (2022). *ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ: Νοέμβριος 2021* (Δελτίο Τύπου). Πειραιάς: ΕΛΣΤΑΤ, 19/1/2022
- ΕΛΣΤΑΤ (2022β). *ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ: Σεπτέμβριος 2022* (Δελτίο Τύπου). Πειραιάς: ΕΛΣΤΑΤ, 3/11/2022
- Καμινιώτη, Ο. (2020). COVID-19: Επιπτώσεις στην οικονομία στην αγορά εργασία και στην κοινωνία. Στο ΕΙΕΑΔ, *Εργασία και Απασχόληση στην Ελλάδα. Ετήσια Έκθεση 2020*. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ, σσ. 23- 42.
- Κώτσιος, Β. (2020), *Η Αγορά Εργασίας στην Εποχή της Πανδημίας COVID-19*. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ.
- Λαλιώτη Β. (2020). *Η Εργασία στον Καιρό του Κορωνοϊού: Μία Απόπειρα Σκιαγράφησης των Σχετικών με τον Κόσμο της Εργασίας Μέτρων & της Συζήτησης για την Επόμενη Μέρα*. Αθήνα: ΕΙΕΑΔ. Διαθέσιμο στο:
<https://lmd.eiead.gr/%CE%95%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82>
- Παπαδάκης Ν. (2022), «Νέα γενιά, Επισφαλής Εργασία και βιοτική τροχιά: η εξέλιξη του φαινομένου της επισφαλούς εργασίας, οι επιπτώσεις της πανδημίας και οι προκλήσεις για το πλέγμα των δημόσιων πολιτικών», στο *INE/ΓΣΕΕ, Θεματικά Εργαστήρια. Newsletter*, τευχ 3, Ιούνιος 2022, σσ. 1- 45
- Παπαδάκης Ν., Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ. (2021α), Τροχιές, διαστάσεις και παράμετροι της επισφάλειας των νέων στην αγορά εργασίας, σε Ευρώπη και Ελλάδα, στο Β. Κράββα & Μ. Σπυριδάκης (επιμ.), «*Τροχιές επισφάλειας. Εθνογραφικές προσεγγίσεις*». Αθήνα: Gutenberg, σσ. 201-238
- Παπαδάκης Ν., Δρακάκη Μ., Σαριδάκη Σ. (2021β), «*Ο βαθμός Απελπισίας*». *Αγορά Εργασίας, Επισφαλής Εργασία και Κοινωνική Ευπάθεια στη Νέα Γενιά στην Ελλάδα: Η κατάσταση των πραγμάτων (σε Ευρώπη και Ελλάδα), παράμετροι, τάσεις, μετασχηματισμοί, επιπτώσεις και προκλήσεις για τις πολιτικές απασχόλησης*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- ΣΕΠΕ (2021), *Εξαρτημένη Εργασία και Άλλα Είδη Συμβάσεων*. Διαθέσιμο στο:
<https://www.sepe.gov.gr/ergasiakes-scheseis/nomothesia-ergasiakes-scheseis/atomikes-symvaseis/genikes-ennoies/exartimeni-ergasia-kai-alla-eidi-symvaseon/>
- Σπυριδάκης, Μ. (2018). *Homo Precarius. Εμπειρίες Ευαλωτότητας στην Κρίση*. Αθήνα: Πεδίο.
- Τσιώλης, Γ. (2005). *Προς μια νέα ηθική της εργασίας; Μια Ποιοτική Διερεύνηση Φορέων Συμβουλευτικής για την Ένταξη στην Απασχόληση*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

**Στάσεις και απόψεις των δικαιούχων του Ελάχιστου Εγγυημένου
Εισοδήματος σε μια Κοινωνική Υπηρεσία της Δυτικής Ελλάδας**

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της φτώχειας αποτελεί ένα μόνιμο πρόβλημα ιδιαίτερα στον άξονα της συγχρονίας. Ο ορισμός της είναι πολυδιάστατος. Ως τέτοια ορίζεται η έλλειψη επαρκούς εισοδήματος έχοντας ως αποτέλεσμα το χαμηλό επίπεδο κατανάλωσης και ευμάρειας (Δαφέρμος και συν, 2008). Ως σχετική φτώχεια στις χώρες της ΕΕ ορίζεται το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα μικρότερο του 60% του διάμεσου εισοδήματος της χώρας. Το όριο αυτό είναι συμβατικό και αντιπροσωπεύει το εισόδημα που θεωρείται αναγκαίο για μια αξιοπρεπή ζωή. Τα νοικοκυριά με καθαρό εισόδημα κάτω του 60% θεωρείται ότι αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας (European Commission, 2017). Ως ακραία φτώχεια ορίζεται το κόστος απόκτησης ενός καλαθιού αγαθών και υπηρεσιών που αντιστοιχεί στις ελάχιστες ανάγκες διαβίωσης (στα «αναγκαία προς το ζην») (Ματσαγγάνης και συν, 2017). Πολλές κυβερνήσεις και μη κυβερνητικές οργανώσεις προσπαθούν να μειώσουν τα επίπεδα της φτώχειας παρέχοντας βασικές ανάγκες στα άτομα που δεν μπορούν να έχουν ένα επαρκές εισόδημα (Gordon, 2005). Το World Bank Group (2020) εκτιμά ότι λόγω της επιβράδυνσης του ποσοστού μείωσης της παγκόσμιας φτώχειας, δε θα επιτευχθεί ο στόχος μείωσης του ποσοστού της παγκόσμιας ακραίας φτώχειας στο 3% ως το 2030. Επιπροσθέτως, οι επιπτώσεις της πανδημίας Corona Virus Disease 2019 (COVID-19) για την παγκόσμια φτώχεια και την κοινή ευημερία ήταν μεγάλες. Σύμφωνα με τελευταίες μελέτες φαίνεται ότι η πανδημία σχετίζεται με την απώλεια θέσεων εργασίας, «χτυπώντας» τα ευάλωτα και άτομα που ζουν σε καταστάσεις φτώχειας δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο νέους φτωχούς.

Την ίδια στιγμή, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί μια κατάσταση κατά την οποία τα άτομα αποκλείονται ή στερούνται πλήρους πρόσβασης σε διάφορα δικαιώματα,

ευκαιρίες και πόρους (υγειονομική περίθαλψη, στέγαση, τροφή, συμμετοχή στα κοινά). Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι δυο έννοιες που αλληλοεπιδρούν αλλά και συχνά αλληλεξαρτώνται. Παρότι όμως η φτώχεια συσχετίζεται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτός δεν εξαρτάται πάντα από αυτήν. Συνεπώς, για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού κρίνεται αναγκαία η λήψη επαρκών κοινωνικών μέτρων. Στη συνάφεια αυτή ένα από τα σημαντικότερα μέτρα που παίρνουν τα κράτη της ΕΕ για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης των ατόμων που πλήττονται από τη φτώχεια είναι το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (ΕΕΕ). Το ΕΕΕ είναι ένα σύστημα παροχής κοινωνικής πρόνοιας το οποίο αποτελεί ένα αναγκαίο δίκτυο προστασίας για να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της φτώχειας και να αποφευχθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός (Hornet, 2019). Το πρόγραμμα του ΕΕΕ αποτελεί πρόγραμμα εγγύησης ελαχίστων πόρων με σκοπό την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και την μετρίαση της σχετικής φτώχειας. Η κάθε χώρα διαφοροποιείται αναφορικά με το ύψος του ΕΕΕ, τα κριτήρια επιλεξιμότητας, καθώς και το συνδυασμό ή μη με άλλες κοινωνικές παροχές.

Στην Ελλάδα, οι Δήμοι και τα Κέντρα Κοινότητας αποτελούν τα πρώτα σημεία επαφής των πολιτών με την κοινωνική υπηρεσία όπου τους παρέχεται κοινωνική φροντίδα οποιαδήποτε μορφής. Με αφορμή ότι όλοι οι πολίτες και ιδιαίτερα αυτοί που ανήκουν στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες ενημερώνονται από τις συγκεκριμένες υπηρεσίες για όλα τα επιδόματα που δικαιούνται αλλά και την παραδοχή ότι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα αποτελεί το κύριο ή και μοναδικό εισόδημα της πλειοψηφίας των ατόμων που διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, η συγκεκριμένη μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων των δικαιούχων του ΕΕΕ σε μια κοινωνική υπηρεσία της Δυτικής Ελλάδας. Ειδικότερα ως πρωταρχικοί σκοποί της μελέτης οριοθετούνται, ο βαθμός ικανοποίησης των δικαιούχων από την υπηρεσία, η ικανοποίηση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών που λαμβάνουν το ΕΕΕ, η ερμηνεία του ΕΕΕ και των κριτηρίων του από τους πολίτες που το λαμβάνουν και η σχέση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος με την εργασία.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που δημιουργούνται για να δώσουν απαντήσεις στους στόχους της παρούσας μελέτης είναι:

- Κατά πόσο η εισοδηματική ενίσχυση που λαμβάνουν οι ωφελούμενοι, έχει αναβαθμίσει το ήδη χαμηλό βιοτικό τους επίπεδο;
- Επηρεάζει η μηνιαία οικονομική ενίσχυση το βαθμό αναζήτησης εργασίας και ειδικά όσον αφορά προγράμματα με συμβάσεις μικρής διάρκειας;
- Σχετίζεται το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα με την αδήλωτη εργασία;
- Εκπληρώνει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα τον σκοπό ύπαρξής του;

Το ΕΕΕ στην Ευρώπη

Η οικονομική κρίση, η εργασιακή αστάθεια σε συνδυασμό με την ανεργία και η μετανάστευση ήταν μερικοί από τους λόγους που στα τέλη της δεκαετίας του '80 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προωθήσει σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα (Esping-Andersen, 1990).

Ο συλλογισμός της πολιτικής του ΕΕΕ διαφέρει από αυτόν του Βασικού Εισοδήματος (Basic Income). Βασικό εισόδημα καλείται το δημόσιο πρόγραμμα της κυβέρνησης για ένα περιοδικό εισόδημα που παρέχεται σε όλους τους πολίτες σύμφωνα με τον πληθυσμό χωρίς απαίτηση εργασίας (Basic Income Earth Network, 2020). Το βασικό εισόδημα μπορεί να εφαρμοστεί σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Είναι ένα εισόδημα άνευ όρων που επαρκεί για να καλύψει τις βασικές ανάγκες ενός ατόμου έτσι ώστε να ζει πάνω από τα όρια της φτώχειας. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι ένα σύστημα πληρωμών από την κυβέρνηση του κάθε κράτους στους πολίτες του που πληρούν ορισμένα κριτήρια για την αποφυγή της ακραίας φτώχειας (Expert Committee on Guaranteed Minimum Income, 2017).

Το ΕΕΕ είναι η έσχατη λύση, έτσι ώστε οι πολίτες μιας χώρας να μην πέσουν κάτω από το οικονομικό όριο που θεωρείται το κατώτερο επίπεδο για αξιοπρεπή διαβίωση. Οι κύριες διαφορές που δημιουργούνται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών σχετικά με το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, οφείλονται σε δύο βασικούς παράγοντες: τις διαφορές μεταξύ των κοινωνικών συστημάτων σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο και την ιστορική, πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας στην οποία εφαρμόζεται. Συνεπώς, κάθε κράτος έχει διαφορετικό βιοτικό επίπεδο και επόμενο είναι να εφαρμόζει και διαφορετικές πολιτικές ΕΕΕ (European Economic and Social Committee, 2013).

Στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το κράτος έχει τη ευθύνη για την οργάνωση και την χρηματοδότηση του ΕΕΕ. Αντίθετα στη Γερμανία και Αυστρία τα κριτήρια επιλογής και χρηματοδότησης γίνονται από τα τοπικά κρατίδια. Στην Ιταλία την ευθύνη για το ΕΕΕ την έχει ο εκάστοτε δήμος της περιοχής ενώ στην Ισπανία οι περιφέρειες. Επίσης, υπάρχουν χώρες όπως η Ολλανδία, Σουηδία, Σλοβακία και Ρουμανία που το ΕΕΕ το οργανώνει το κράτος σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση. Σε όλες τις χώρες, η χρηματοδότηση γίνεται από την εισπραξη των φόρων. Το ποσό των χρημάτων που αντιστοιχεί στον κάθε πολίτη δεν είναι το ίδιο από χώρα σε χώρα. Τέλος, σε κάποια κράτη η προσαρμογή του ποσού του ΕΕΕ πραγματοποιείται μόνο έπειτα από κυβερνητική απόφαση ενώ αντίθετα σε άλλες χώρες, το ποσό εξαρτάται από τον προϋπολογισμό του εκάστοτε κράτους (Mutual Information System on Social Protection, 2019). Για να λάβει δε ένας πολίτης το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα θα πρέπει να πληροί ορισμένα κριτήρια. Οι βασικές προϋποθέσεις είναι η διαμονή, η εθνικότητα, η ηλικία και το εισόδημα – περιουσιακά στοιχεία. Επιπλέον, για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσοι πολίτες είναι ικανοί να εργαστούν και λαμβάνουν το ΕΕΕ δεν θα πρέπει να απορρίπτουν προτάσεις που σχετίζονται με προγράμματα εργασίας, διαφορετικά μπορεί να γίνει διακοπή του ποσού.

Τα πρώτα προγράμματα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος εμφανίστηκαν στη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη. Το 1948 υπήρξε το Income Support στην Μεγάλη Βρετανία, στη Γερμανία το Sozialhilfe (1962), ενώ στην Ολλανδία υπήρξε το Algemene Bijstand (1963). Το 1988 θεσμοθετήθηκε στη Γαλλία το Revenu Minimum d'Insertion το οποίο θέτει προϋποθέσεις για τους δικαιούχους. Την ίδια χρονική περίοδο αναπτύσσονται προγράμματα εγγυημένου εισοδήματος στην Ισπανία. Το ΕΕΕ στη Σουηδία χορηγείται ως κοινωνική βοήθεια (Socialbidrag – Ekonomiskt Bistand). Τα τελευταία χρόνια ανάλογα προγράμματα εισήχθησαν στην Πορτογαλία το 1996 και στην Ιταλία το 1998 (Ματσαγγάνης, 2004).

Η κατάσταση στην Ελλάδα

Όλο και συχνότερα τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα της φτώχειας βρίσκεται στο επίκεντρο των προβλημάτων στην Ελλάδα. Σύμφωνα με αποτελέσματα της δειγματοληπτικής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών

που πραγματοποιήθηκε από την ΕΛΣΤΑΤ (2019) το ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό παρόλο που μειώθηκε από το 2014 που ήταν στο υψηλότερο σημείο (36%), το 2018 βρίσκεται ακόμα σε υψηλά επίπεδα με ποσοστό 31,8%. Το 2016 η Ελλάδα βρίσκεται στην τρίτη χειρότερη θέση μεταξύ 28 χωρών με βάση το ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μετά τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία (European Commission, 2017).

Στην Ελλάδα τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί για την αντιμετώπιση της φτώχειας στηρίζονται κυρίως στη χορήγηση επιδομάτων, τα οποία απευθύνονται σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος. Αυτά διακρίνονται στην καταβολή βοηθήματος ανεργίας στους αυτοαπασχολούμενους, στο επίδομα μακροχρόνιας ανεργίας, στο ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων και στο ΕΕΕ.

Η απόφαση για τη θεσμοθέτηση ενός ΕΕΕ στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε το 2012 με πρόταση από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) (International Monetary Fund, 2012). Αρχικά ξεκίνησε πιλοτικά σε 13 δήμους το 2014 με την ονομασία Εγγυημένο Κοινωνικό Εισόδημα. Στη συνέχεια το πρόγραμμα μετονομάστηκε σε Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (ΚΕΑ), εφαρμόστηκε πανελλαδικά από το 2017 (ΦΕΚ Β'/128/2017) και από το 2020 ονομάστηκε ΕΕΕ χωρίς να γίνει καμία αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας του.

Το ΕΕΕ είναι μια εισοδηματική ενίσχυση που αφορά μια στοχευμένη κοινωνική παροχή που χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια και απευθύνεται σε οποιονδήποτε πληροί τα κριτήρια αυτά. Συνδυάζει την οικονομική ενίσχυση ατόμων που ζουν στα όρια της φτώχειας, με την κατάρτιση και την παρακολούθηση ατομικών σχεδίων δράσης, έχοντας ως στόχο την απασχόληση και την κοινωνική επανένταξη. Επίσης, υπάρχει δέσμευση των δικαιούχων για παρακολούθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης ή κατάρτισης, καθώς και η πραγματοποίηση ενεργειών για την ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας. Για την πραγματοποίηση των στόχων του προγράμματος δημιουργήθηκαν τρεις πυλώνες δράσης: ο πρώτος αφορά την εισοδηματική ενίσχυση, ο δεύτερος την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και αγαθά και ο τρίτος την κοινωνική ένταξη και εργασιακή επανένταξη (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2014).

Κύριο ρόλο στην υλοποίηση του τρίτου πυλώνα παίζει η συνεργασία των Κέντρων Κοινότητας/Δήμων με τα Κέντρα Προώθησης Απασχόλησης (Κ.Π.Α.).

Τα κριτήρια για να λάβει ένας πολίτης το ΕΕΕ είναι τα περιουσιακά στοιχεία και η ιθαγένεια. Ως προς τα περιουσιακά στοιχεία, λαμβάνεται υπόψη η ακίνητη και η κινητή περιουσία, οι καταθέσεις και τα εισοδήματα. Όσο αφορά την ιθαγένεια θα πρέπει οι αλλοδαποί να μένουν για πέντε χρόνια στην Ελλάδα και εάν είναι υπήκοοι τρίτων χωρών απαιτείται η νόμιμη διαμονή πέντε ετών, άδεια επί μακρόν διαμένοντος και άδεια διαμονής δεύτερης γενιάς. Το πρόγραμμα του ΕΕΕ συνδυάζεται με χορήγηση επιδόματος θέρμανσης, ηλεκτρισμού, πρόγραμμα χορήγησης τροφίμων, βιβλιάριο ανασφάλιστου καθώς και επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης (κοινοφελούς εργασίας, επαγγελματικής κατάρτισης, απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας) ένταξη ή την επιστροφή στο εκπαιδευτικό σύστημα και στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας και κατάρτισης (Hellenic Parliament, 2014; Ziomas et al, 2017).

Σχετικά με τις υποχρεώσεις των δικαιούχων του ΕΕΕ οι κύριες είναι η ετήσια υποβολή φορολογικής δήλωσης καθώς και η επίσημη συναίνεση όλων των ενήλικων μελών που συμμετέχουν στην αίτηση στη χρήση της βάσης δεδομένων της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων (ΓΓΠΣ) και στις διασταυρώσεις της Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης Κοινωνικής Ασφάλισης (ΗΔΙΚΑ) (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2018).

Οι Δήμοι και τα Κέντρα Κοινότητας είναι οι υπηρεσίες που αποτελούν μία δράση «ομπρέλα» παρέχοντας υπηρεσίες όπως η εφαρμογή του ΕΕΕ, το πρόγραμμα του Ταμείου Ευρωπαϊκής Βοήθειας για Άπορους (ΤΕΒΑ), ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, εφαρμογή ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης σε συνεργασία με τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού και την Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης και άλλων. Με τη λειτουργία τους επιδιώκεται η ανάπτυξη ενός τοπικού σημείου αναφοράς για την υποδοχή, εξυπηρέτηση και διασύνδεση των πολιτών με όλα τα κοινωνικά προγράμματα και υπηρεσίες που υλοποιούνται στην περιοχή παρέμβασης (Κέντρο Κοινότητας, 2020).

Μεθοδολογία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μια κοινωνική υπηρεσία της Δυτικής Ελλάδας, συμμετείχαν πολίτες που ήταν ωφελούμενοι και λάμβαναν το ΕΕΕ. Όσο αφορά τη ποσοτική έρευνα πριν από την κύρια έρευνα, πραγματοποιήθηκε η εφαρμογή ενός πιλοτικού ερωτηματολογίου με σκοπό να διαπιστωθούν ζητήματα εγκυρότητας,

αξιοπιστίας και γενικότερα αποτελεσματικότητας του εργαλείου που σχεδιάστηκε (Λαγουμιτζής και συν, 2015). Στην συνέχεια πραγματοποιήθηκε η κύρια έρευνα. Όσο αφορά την ποιοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε χώρο της κοινωνικής υπηρεσίας και συμμετείχαν δικαιούχοι του ΕΕΕ που ήταν στην πλειοψηφία τους επαγγελματικά ενεργοί. Τα ποσοτικά δεδομένα συλλέχτηκαν χρησιμοποιώντας το «Ερωτηματολόγιο για το ΕΕΕ» που κατασκευάστηκε από την ερευνήτρια με συνολικά 27 βασικές Ερωτήσεις και διατυπώσεις και 8 δημογραφικές για τους δικαιούχους του ΕΕΕ. Οι ερωτήσεις προς τους πολίτες είχαν θετική κατεύθυνση και απαντούσαν ανάλογα χρησιμοποιώντας είτε τις διχοτομικές απαντήσεις, είτε τις κλίμακες Likert 5 σημείων που κατασκευάστηκαν. Ο χρόνος συμπλήρωσης ήταν περίπου 10 λεπτά.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την συλλογή των ποιοτικών δεδομένων είναι η συνέντευξη. Ο τύπος συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των πληροφοριών και χρησιμοποιείται ευρέως στην ποιοτική έρευνα ήταν η ημιδομημένη (semi-structure) εις βάθος (Edwards & Holland, 2013). Οι ερωτήσεις κατασκευάστηκαν από την ερευνήτρια και αποτελούνταν από 8 βασικές ερωτήσεις και 6 δημογραφικές. Οι ερωτήσεις που έγιναν ήταν στοχευμένες σχετικά με την αδήλωτη εργασία και είχαν θετική κατεύθυνση. Ο χρόνος της συνέντευξης ήταν περίπου 20 λεπτά.

Σχετικά με το δείγμα της ποσοτικής έρευνας χρησιμοποιήθηκε δειγματοληψία ευκολίας λόγω της έλλειψης χρόνου και οικονομικών πόρων. Σύμφωνα με τον πίνακα Cohen Manion για τον καθορισμό του μεγέθους ενός τυχαίου δείγματος, το δείγμα της ποσοτικής έρευνας για να είναι αντιπροσωπευτικό θα πρέπει να ήταν $n=159$. Το δείγμα της παρούσας έρευνας ήταν $n=174$, οπότε είναι αντιπροσωπευτικό. Στην ποιοτική έρευνα, η δειγματοληψία αποσκοπεί να εντοπίσει περιπτώσεις που θα δώσουν στον ερευνητή πλούσιες πληροφορίες ώστε να τον βοηθήσουν να εκπληρώσουν τον σκοπό της έρευνας. (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε σκόπιμη τυχαία δειγματοληψία (purposeful random sampling). Η συγκεκριμένη στρατηγική χρησιμοποιείται για να επιλεγούν τα άτομα που θα περιληφθούν σε ένα πολύ μικρό δείγμα με σκοπό να αυξηθεί η αξιοπιστία του δείγματος (Ισαρη & Πούρκος, 2015). Επιπλέον, ο ερευνητής αρχικά δίνει σημασία στις ερευνητικές υποθέσεις και στη συνέχεια καθορίζονται τα χαρακτηριστικά τα οποία πρέπει να έχει το δείγμα ώστε με τις απαντήσεις που θα δοθούν να καλύψουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα ερωτήματα της έρευνας (Γαλάνης, 2017). Το δείγμα της έρευνας ήταν $n=10$.

Για τη στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 22. Επιλέχτηκε στάθμη αξιοπιστίας σε βαθμό $p < 0,05$ για το συσχετισμό και τις διαφορές στην ανάλυση των δεδομένων. Χρησιμοποιήθηκε περιγραφική στατιστική για την περιγραφή και παρουσίαση των δεδομένων. Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων στην παρούσα εργασία βασίστηκε στη θεματική ανάλυση.

Περιορισμοί της έρευνας

Ο πρώτος περιορισμός της έρευνας είναι ο περιορισμένος αριθμός του δείγματος που συμπεριλήφθηκε. Εξαιτίας της πανδημίας covid-19 και της καραντίνας του πληθυσμού υπήρξε αδυναμία τόσο στη συγκέντρωση μεγαλύτερου δείγματος δικαιούχων του ΕΕΕ, όσο και στην επέκταση της έρευνας και σε άλλες υπηρεσίες της Δυτικής Ελλάδας. Επιπλέον, αν και η παρούσα έρευνα πρόσφερε σημαντικά στοιχεία σχετικά με τις στάσεις και απόψεις των δικαιούχων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, κρίνεται αναγκαίο στο μέλλον η χρησιμοποίηση μεγαλύτερου δείγματος από περισσότερες υπηρεσίες αρμόδιες για τη διεκπεραίωση αιτήσεων ΕΕΕ.

Αποτελέσματα της έρευνας

Ποσοτική έρευνα

Οι θεματικοί άξονες του ερωτηματολογίου περιλάμβαναν τις δημογραφικές ερωτήσεις, τις γενικές (σχετικά με την υπηρεσία), στάσεων και αντιλήψεων σχετικά με το ΕΕΕ, γνώσεων και τις ερωτήσεις σχετικά με την εργασία. Για τον έλεγχο της εσωτερικής συνέπειας των ενδεικτών εφαρμόστηκε ο Cronbach α . Οι τιμές του Cronbach α τόσο για τις «στάσεις σχετικά με την υπηρεσία», όσο και για τις «στάσεις - αντιλήψεις σχετικά με το ΕΕΕ» ήταν πολύ υψηλές (0,81 και 0,82 αντίστοιχα), όπως το ίδιο υψηλές είναι και οι μεταξύ των ενδεικτών συσχετίσεις.

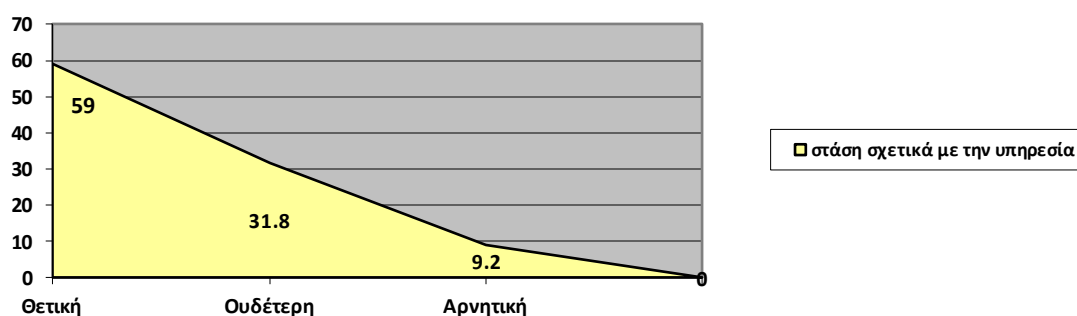
Όσο αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος η πλειοψηφία ήταν γυναίκες (58,7%), όπως επίσης οι περισσότεροι ήταν ηλικίας έως 40 ετών (53,2%). Σχετικά με την εκπαίδευση, το 40,2% ήταν απόφοιτοι λυκείου ενώ μεγάλο ποσοστό ήταν οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (30,5%). Όσον αφορά την οικογενειακή τους κατάσταση, το ποσοστό ήταν μοιρασμένο με το 37,7% να είναι άγαμοι και το 34,1

έγγαμοι. Από αυτούς οι περισσότεροι είχαν μέχρι 1 παιδί 60,2%. Ως προς τα συνεχόμενα χρόνια ανεργίας παρατηρούμε ότι 69,3% έχουν μέχρι 2 χρόνια ανεργίας, 16,6% είναι άνεργοι μεταξύ 3 και 4 ετών, 11% μεταξύ 5 και 6 ετών και ελάχιστοι όσοι έχουν πάνω από 7 χρόνια ανεργία. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο σχετικό με την κοινωνική κατάσταση του δείγματος είναι ότι το 35,6% έχει μηδενικό εισόδημα, ενώ το 48,9% έχει εισόδημα μέχρι 3.000 ευρώ. Το 62% λαμβάνει για συνεχόμενο διάστημα το ΕΕΕ για 1 έτος, το 23,4% για 2 έτη ενώ υπάρχει ένα μικρό ποσοστό που το λαμβάνει για 4 συνεχόμενα έτη.

Σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 1), η πλειοψηφία του δείγματος είναι σχεδόν ομόφωνη ως προς το ότι το ΕΕΕ πρέπει να υπάρχει ως οικονομική ενίσχυση, με το 96,6% να είναι σύμφωνο με την ύπαρξή του.

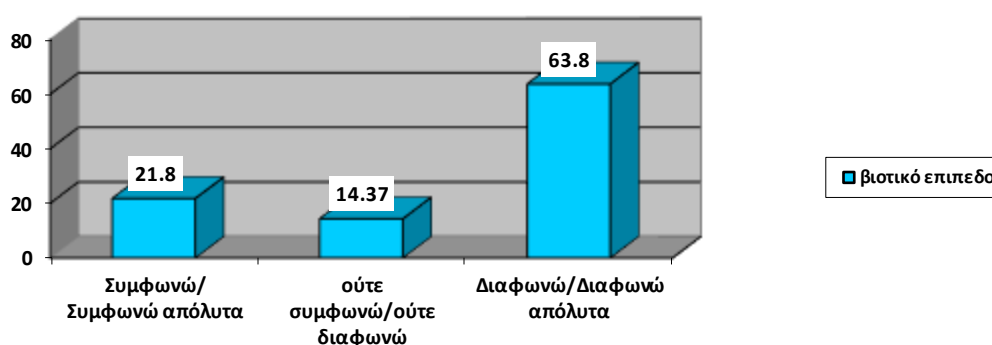
		Συχνότητα	Έγκυρο ποσοστό	Σωρευτικό ποσοστό
Έγκυρα	ναι	168	96,6	96,6
	όχι	6	3,4	100,0
	Σύνολο	174	100,0	

Οι δε δικαιούχοι έχουν μια θετική στάση όσον αφορά την υπηρεσία, με το σχεδόν 60% να είναι θετικά διακείμενοι απέναντί της σχετικά με την πληροφόρηση και παραπομπή σε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, την υποστήριξη για την ένταξή τους σε αυτά, την ενημέρωση για επιμορφωτικά σεμινάρια, την πληροφόρηση για νέες θέσεις εργασίας και την παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης (Γράφημα 1).

Από την άλλη, φαίνεται ότι το ΕΕΕ είναι ένα επιτυχημένο πρόγραμμα (67,3%). Οι απαντήσεις στην ερώτηση στο αν το ΕΕΕ παρέχει οικονομική ασφάλεια στο οικογενειακό περιβάλλον είναι διφορούμενες. Ενώ η πλειοψηφία (46,5%) έχει θετική στάση, ένα μεγάλο ποσοστό κρατά μια αρνητική στάση (35,1%). Επίσης, μοιρασμένες

είναι και οι απαντήσεις όσον αφορά στο αν υπάρχει αξιοκρατία στη λήψη του ΕΕΕ. Αρνητική ήταν η στάση των ατόμων του δείγματος (54,6%) στο αν το ΕΕΕ καλύπτει οικονομικά τις ανάγκες της οικογένειας για να αντεπεξέλθει στα βασικά της έξοδα. Επιπροσθέτως, θετική είναι και η στάση τους απέναντι στο ΕΕΕ λαμβάνοντας υπόψη ζητήματα όπως ότι αν τα εισοδηματικά κριτήρια για τα νοικοκυριά είναι πολύ χαμηλά, αν πρέπει να υπάρχουν αυστηρά κριτήρια για τη λήψη του και αν το οικονομικό θα πρέπει να είναι το μόνο κριτήριο για τη λήψη του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις σχετικά με το αν το ΕΕΕ είναι επαρκές για να βελτιωθεί το βιοτικό τους επίπεδο. Η πλειοψηφία απάντησε αρνητικά με ποσοστό 63,8% (Γράφημα 2).

Αξιοσημείωτες είναι οι απαντήσεις σχετικά με την σχέση του ΕΕΕ όσο αφορά τον τρόπο κάλυψης των οικονομικών αναγκών. Ειδικότερα φαίνεται ότι μόνο με τη λήψη του ΕΕΕ τις καθημερινές του ανάγκες καλύπτει μόνο το 19,08%, το 43,9% καλύπτει τις ανάγκες του με την λήψη του ΕΕΕ και άλλων εισοδημάτων – επιδομάτων ενώ το 37,1% με το ΕΕΕ και πρόσθετη οικονομική ενίσχυση από το οικογενειακό – φιλικό περιβάλλον. Επίσης, το 81% του δείγματος αδυνατεί να καλύψει τις καθημερινές οικονομικές του ανάγκες με το ΕΕΕ μόνο.

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων (88%) αντιμετωπίζουν το ΕΕΕ ως επίδομα, το θεωρούν ένα σύστημα παροχής κοινωνικής πρόνοιας (90,2%) που αφορά μόνο την ενίσχυση του νοικοκυριού (85,7%). Επιπρόσθετα, εκτιμούν σε ποσοστό 61% ότι δεν βοηθά στην κοινωνική τους ένταξη. Οι δε δικαιούχοι που συμπεριελήφθησαν στο δείγμα της παρούσας έρευνας θεωρούν ότι το ΕΕΕ δεν είναι τόσο αποτελεσματικό σχετικά με την εργασία λαμβάνοντας υπόψη ζητήματα όπως αν το ΕΕΕ δίνει κίνητρα για εύρεση εργασίας και αν βοηθά στη μείωση της ανεργίας και της αδήλωτης εργασίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η πλειοψηφία του δείγματος (42,5%) θεωρεί το ΕΕΕ αναποτελεσματικό. Επίσης, αρνητική είναι η στάση των

ερωτώμενων (50,5%) στο αν το ΕΕΕ δίνει κίνητρα για εύρεση εργασίας στους δικαιούχους του.

Στη συνέχεια παρατηρείται ότι ένα μεγάλο ποσοστό (42,5%) θα επέλεγε μια θέση εργασίας χωρίς ασφάλιση προκειμένου να μπορεί παράλληλα να λαμβάνει το ΕΕΕ. Επιπλέον, η πλειοψηφία του δείγματος δε θα πήγαινε σε εργασία που θα παρείχε τα ίδια χρήματα με το ΕΕΕ (58%), ενώ στην ερώτηση αν θα διέκοπταν την οικονομική ενίσχυση του ΕΕΕ για μια θέση εργασίας με ολιγαρκή διάρκεια όπως τα κοινωφελή προγράμματα του ΟΑΕΔ και δίμηνες συμβάσεις απάντησαν θετικά (62,7%).

Για τις συσχετίσεις των αποτελεσμάτων της έρευνας εφαρμόστηκε ο έλεγχος Pearson chi square. Μια πρώτη στατιστικά σημαντική σχέση αφορά τον χρόνο ανεργίας (μετρημένο σε έτη) και την στάση απέναντι στο ΕΕΕ. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι η θετική στάση απέναντι στο ΕΕΕ σχετίζεται με τα λίγα χρόνια ανεργίας (από 0 έως 2). Τα ποσοστά θετικότητας ανεβαίνουν όσο τα χρόνια ανεργίας αυξάνουν μέχρι τα 6 και, αντίστροφα, τα ποσοστά αρνητικότητας πέφτουν όσο τα χρόνια ανεργίας αυξάνουν ($V=13,922$, $df=6$, $p=0,03<0,005$).

Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του πόσο αποτελεσματικό κρίνουν οι δικαιούχοι του δείγματος το ΕΕΕ και της στάσης τους απέναντί του. Δηλαδή, ότι καθώς η στάση απέναντι στο ΕΕΕ από αρνητική γίνεται θετική, τόσο περισσότερο πέφτει το ποσοστό αυτών που το θεωρούν αναποτελεσματικό και παράλληλα αυξάνει το ποσοστό αυτών που το θεωρούν αποτελεσματικό ($V=40,121$, $df=4$, $p=0,000<0,05$).

Μια άλλη συσχέτιση που μπορούμε να δούμε σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας είναι αυτή της ηλικίας του δείγματος σε σχέση με τη στάση του για το ΕΕΕ. Παρατηρούμε ότι όσο αυξάνεται η ηλικία των δικαιούχων τόσο πιο ικανοποιημένοι δείχνουν από το πρόγραμμα του ΕΕΕ. Τέλος, όσο αφορά την συσχέτιση της εκπαίδευσης σχετικά με τη στάση για το ΕΕΕ παρατηρούμε ότι θετική στάση είχε η πλειοψηφία των δικαιούχων και των τριών βαθμίδων εκπαίδευσης. Αντίθετα αρνητική στάση είχαν τα άτομα με καθόλου εκπαίδευση.

Ποιοτική έρευνα

Από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων προέκυψαν τρεις κύριες θεματικές ενότητες, ΕΕΕ και σκοπός του, ΕΕΕ και εργασία και ΕΕΕ και αδήλωτη εργασία. Από τους 10 συνεντευξιζόμενους οι 8 ήταν γυναίκες. Η ηλικία τους κυμαινόταν μεταξύ 27 και 55 ετών. Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσή τους ένα άτομο ήταν χωρίς καθόλου εκπαίδευση, δυο είχαν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τρεις την δευτεροβάθμια και τέσσερεις την τριτοβάθμια εκπαίδευση εκ των οποίων η μια είναι κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος. Όταν ρωτήθηκαν για την οικογενειακή τους κατάσταση πέντε ήταν έγγαμοι, τρεις διαζευγμένοι και δυο άγαμοι. Επίσης, επτά ήταν εργαζόμενοι σε διάφορες ειδικότητες ο καθένας, ενώ τρεις ήταν άνεργοι τη συγκεκριμένη περίοδο. Το μηνιαίο εισόδημα των δικαιούχων κυμαινόταν από μηδενικό έως 700 ευρώ και πρόκυπτε από την εργασία τους και τα χορηγούμενα επιδόματα από το ΕΕΕ, τον ΟΑΕΔ και το επίδομα παιδιού (Α21). Τέλος, όλοι οι συνεντευξιζόμενοι ήταν δικαιούχοι του ΕΕΕ και ο χρόνος λήψης του κυμαινόταν από 1 μήνα έως 4 χρόνια.

Στην ερώτηση σχετικά με τον ορισμό και τον σκοπό του ΕΕΕ οι περισσότεροι απάντησαν ότι είναι μια οικονομική ενίσχυση για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Από την πλειοψηφία των απαντήσεων φάνηκε ότι το ΕΕΕ είναι μια οικονομική ενίσχυση στις οικογένειες που δε μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά και κοινωνικά ως επακόλουθο της οικονομικής κρίσης που βιώνει η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Ένα μέτρο που υιοθετείται από την εκάστοτε κυβέρνηση ως μέτρο επιβίωσης των αδυνάμων πολιτών. Η παραδοχή ότι ανήκουν σε οικογένειες που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στην κάλυψη έστω των βασικών αγαθών και ότι ζουν στα κατώτερα όρια της φτώχειας είναι σε όλους κοινή. Το κύριο συναίσθημα που φαίνεται να προκαλεί αυτή η παραδοχή είναι η απογοήτευση, που κάνει την εμφάνιση της από την αρχή κιόλας των συνεντεύξεων. Επίσης, παρατηρείται ότι οι περισσότεροι από τους συνεντευξιζόμενους γνωρίζουν και αναφέρουν μόνο τον πρώτο πυλώνα του ΕΕΕ, που αφορά την οικονομική ενίσχυση. Μόνο ένα άτομο κάνει αναφορά για τους άλλους δυο πυλώνες, την πρόσβαση σε υπηρεσίες, παροχές, αγαθά και την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και κατά συνέπεια στην κοινωνία.

Σύμφωνα με την συντριπτική πλειοψηφία των απαντήσεων των δικαιούχων φαίνεται να έχουν το ΕΕΕ περισσότερο συνδεδεμένο με την οικονομική ενίσχυση και λιγότερο με τις υπόλοιπες παροχές του προγράμματος. Αναφορικά με τον τρίτο πυλώνα του προγράμματος του ΕΕΕ που αφορά την ένταξη και επανένταξη των δικαιούχων στην

αγορά εργασίας και αποτελεί και τον φιλόδοξο στόχο του προγράμματος, φαίνεται να υπάρχει έλλειψη σχεδιασμού αλλά και καθοδήγησης προς τις αρμόδιες υπηρεσίες.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, μεγάλη συζήτηση γίνεται για το αν το ΕΕΕ βοηθά στην ένταξη στην αγορά εργασίας ή αν αντιθέτως αποθαρρύνει τους δικαιούχους του να αναζητήσουν εργασία. Είναι πολλοί αυτοί που υποστηρίζουν ότι αυτού του είδους τα προγράμματα λειτουργούν σαν επιδόματα και κάνουν τους δικαιούχους τους αν όχι να επαναπαύονται, να συμβιβάζονται ακόμα και με ελάχιστα χρήματα προς επιβίωση. Στην ερώτηση λοιπόν σχετικά με το αν δημιουργούνται κίνητρα για εύρεση εργασίας με το ΕΕΕ, η πλειοψηφία απάντησε αρνητικά. Από την άλλη πλευρά θετικά απάντησαν οι δύο δικαιούχοι που εργάζονται σε κοινωφελή προγράμματα του ΟΑΕΔ λόγω των μορίων που έλαβαν από το ΕΕΕ και τους ανέβασε θέση στον πίνακα προσλήψεων.

Όταν ρωτήθηκαν σχετικά με το αν έχουν παραστεί σε συνεντεύξεις για εύρεση εργασίας είτε στον ιδιωτικό είτε στο δημόσιο τομέα οι απαντήσεις ήταν σχεδόν μοιρασμένες. Όσον αφορά το φύλο μια υπόθεση θα ήταν ότι παραδοσιακά οι άντρες είναι αυτοί που προηγούνται στην αναζήτηση εργασίας έναντι των γυναικών που σε πολλές ελληνικές οικογένειες ακόμη συνηθίζεται να παραμένουν στην ενασχόληση με τις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών. Ένας άλλος ανασταλτικός παράγοντας στην εύρεση εργασίας μέσω συνεντεύξεων φάνηκε να είναι η ηλικία. Διαφαίνεται λοιπόν ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία δικαιούχοι δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες στην εύρεση εργασίας σε σχέση με τους νεότερους παράγοντας που σταδιακά πιθανόν να τους αποθαρρύνει από την συμμετοχή τους σε παρόμοιες συνεντεύξεις.

Στην ερώτηση τι είδους εργασία αναζητούν κυρίως, η συντριπτική πλειοψηφία δήλωσε πως αναζητά εργασία σχετική με το αντικείμενο που γνωρίζει ή έχει ειδικευτεί. Αν και η πρώτη τους επιλογή στην αναζήτηση εργασίας είναι το αντικείμενο που γνωρίζουν, η απόρριψη μιας θέσης εργασίας με καλά όπως αναφέρουν χρήματα σε οποιοδήποτε αντικείμενο φαντάζει πολυτέλεια. Κοινός παρονομαστής σχεδόν σε όλες τις συνεντεύξεις ήταν οι χρηματικές απολαβές.

Οι απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων σχετικά με το αν έχουν απορρίψει θέση εργασίας φοβούμενοι μήπως γίνει διακοπή της λήψης του ΕΕΕ ήταν κατά κύριο λόγο αρνητικές γιατί κυρίως δεν τους είχαν γίνει αντίστοιχες προτάσεις.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των συνεντευξιζόμενων όσο αφορά την αδήλωτη εργασία. Οι περισσότεροι δικαιούχοι ενώ ιδεολογικά φαίνεται να

διαφωνούν με την αδήλωτη εργασία "αναγκάζονται" εν τέλει να δουλέψουν σε αυτό το καθεστώς. Το ΕΕΕ φαίνεται να λειτουργεί ως ένα μαξιλάρι ασφαλείας για τα άτομα και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να τεθεί σε κίνδυνο η λήψη του. Ουσιαστικά φαίνεται σαν το ΕΕΕ να αποτελεί το βασικό μηνιαίο εισόδημα επιβίωσης, πάνω στο οποίο η οικογένεια, κυρίως μέσα από την αδήλωτη εργασία, «χτίζει» το συνολικό εισόδημα της για να καλύψει τις ανάγκες της.

Στην ερώτηση αν ο ιδιωτικός τομέας προωθεί την αδήλωτη εργασία όλοι οι δικαιούχοι απάντησαν θετικά. Διαφαίνονται έντονα τα ποικίλα συναισθήματα που νιώθουν οι συνεντευξιζόμενοι κυρίως όμως ο εγκλωβισμός τους. Από τη μια θέσεις εργασίας κυρίως στον ιδιωτικό τομέα σε εποχική ή ολιγόωρη απασχόληση με τον κατώτατο μισθό και από την άλλη να παραμείνουν στη λήψη του ΕΕΕ και την αποχή από κάθε αναζήτηση εργασίας με φόβο μήπως αυτό κοπεί, έχοντας πλέον ως στόχο την επιβίωση και μόνο. Μόνη ελπίδα σε αυτήν τους την κατάσταση φαντάζει ή η εύρεση αδήλωτης εργασίας για να αυξηθούν τα μηνιαία έσοδα παράλληλα με το ΕΕΕ ή η εύρεση μιας αξιολογής θέσης εργασίας με ικανοποιητικό μισθό. Στην τελευταία δε ερώτηση της συνέντευξης αν θα επεδίωκαν την αδήλωτη εργασία ώστε να λαμβάνουν συγχρόνως το ΕΕΕ η πλειοψηφία απάντησε θετικά.

Εξετάζοντας τις ερευνητικές υποθέσεις που τέθηκαν στην αρχή της έρευνας, φαίνεται σύμφωνα με τις απαντήσεις και τα βιώματα των ερωτηθέντων ότι αυτές επιβεβαιώνονται. Σχετικά με την πρώτη ερευνητική υπόθεση που αναφέρεται στο κατά πόσο η εισοδηματική ενίσχυση που λαμβάνουν οι δικαιούχοι, έχει αναβαθμίσει το ήδη χαμηλό βιοτικό τους επίπεδο η στάση των ερωτηθέντων ήταν αρνητική. Παρατηρούμε ότι το πόσο που λαμβάνουν οι δικαιούχοι δεν είναι αρκετό για να καλύψει τις βασικές ανάγκες για να ζήσουν αξιοπρεπώς για αυτό καταφεύγουν στην αναζήτηση εργασίας, κυρίως αδήλωτης. Αυτό απαντά και στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα στο αν σχετίζεται το ΕΕΕ με την αδήλωτη εργασία. Οι ερωτώμενοι για να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες αναγκάζονται να προσφύγουν στην αδήλωτη εργασία για μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση. Οπότε όχι μόνο σχετίζεται αλλά για πολλούς αποτελεί μονόδρομο και είναι σκεπτικοί απέναντι σε προτάσεις εργασίας που αφορούν μικρή διάρκεια σύμβασης ή χαμηλές αποδοχές. Η επιλογή αυτή φαίνεται να προκύπτει από την ανάγκη ύπαρξης ενός βασικού αμετάβλητου μηνιαίου εισοδήματος απαραίτητου για την επιβίωση τους. Παρότι σκοπός του προγράμματος μέσω του τρίτου πυλώνα είναι η εύρεση εργασίας και η ένταξη του ατόμου στην αγορά εργασίας και

κατ'επέκταση στην κοινωνία, εύλογα μπορεί κάποιος να συμπεράνει ότι όλες οι επιλογές που κάνει το νοικοκυριό σε σχέση με την εύρεση εργασίας σχετίζονται άμεσα με την οικονομική ενίσχυση που λαμβάνουν και αφορά τον πρώτο πυλώνα του ΕΕΕ. Σύμφωνα με την συνολική εικόνα των συνεντεύξεων κύριος σκοπός στην πλειοψηφία των περιπτώσεων είναι να μην χαθεί η εισοδηματική ενίσχυση. Κλείνοντας, με βάση τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων, το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα δεν εκπληρώνει τον συνολικό σκοπό ύπαρξής του.

Συζήτηση

Η συγκεκριμένη μελέτη εστιάζει στη διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων των δικαιούχων του ΕΕΕ σε μια κοινωνική υπηρεσία της Δυτικής Ελλάδας. Ειδικότερα ως πρωταρχικοί σκοποί της μελέτης οριοθετούνται η καταγραφή της αντίληψης της υπηρεσίας και της ικανοποίησης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών που λαμβάνουν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, η ερμηνεία του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και των κριτηρίων από τους πολίτες που το λαμβάνουν και η σχέση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος με την εργασία.

Σχετικά με την ερώτηση αν το ΕΕΕ πρέπει να υπάρχει ως οικονομική ενίσχυση, η συντριπτική πλειοψηφία (96,6%) απάντησε θετικά. Η αύξηση των ποσοστών ανεργίας που έφτασε το 16,6% τον Οκτώβριο του 2019 και φτώχειας έχει επηρεάσει αρνητικά τον πληθυσμό (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2020). Αξιοσημείωτη, στην παρούσα έρευνα, είναι η συσχέτιση του συνεχόμενου χρόνου ανεργίας με την στάση των δικαιούχων προς το ΕΕΕ, όπου προκύπτει πως με την αύξηση των χρόνων ανεργίας του ατόμου αυτή γίνεται πιο θετική. Σχεδόν το ένα τρίτο των νέων της Ευρώπης είναι εκτεθειμένοι σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (European Commission, 2017).

Σε ποσοστό πάνω από 70% το δείγμα απάντησε ότι θα ανέφερε ανοιχτά σε τρίτους ότι είναι δικαιούχοι του ΕΕΕ. Αν και το ΕΕΕ απευθύνεται σε άτομα που διαβιούν στα κατώτερα όρια της φτώχειας, όπως αναφέρθηκε και στις συνεντεύξεις μετά από τόσα χρόνια ύπαρξης έχει πλέον καθιερωθεί και τα άτομα μιλούν για την λήψη του ανοιχτά χωρίς να νιώθουν ότι με κάποιο τρόπο στιγματίζονται. Επιπλέον, εξαιτίας της αύξησης της οικονομικής κρίσης ο δικαιούχος νιώθει ότι δεν ευθύνεται για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και ότι άλλωστε πάρα πολλοί συμπολίτες του ανήκουν στην ίδια θέση,

με αποτέλεσμα η λήψη της εισοδηματικής ενίσχυσης να μην έχει τον ίδιο αρνητικό χαρακτήρα σε σύγκριση με το παρελθόν (Χατζηβαρνάβα, 2013).

Η έρευνα περιείχε ερωτήσεις που αφορούσαν τον βαθμό ικανοποίησης από την υπηρεσία που δόθηκαν τα ερωτηματολόγια προς συμπλήρωση και διεκπεραιώνονται αιτήσεις για το ΕΕΕ. Με ποσοστό σχεδόν 60% το δείγμα είχε θετική στάση απέναντι στην υπηρεσία.

Εν αντιθέσει με άλλα προγράμματα, για την υποβολή αίτησης στο ΕΕΕ οι περισσότεροι δικαιούχοι χρειάζεται να επισκεφτούν την υπηρεσία του οικείου Δήμου τους. Αν υπολογίσουμε το μεγάλο χρονικό διάστημα που κάποιος μπορεί να είναι δικαιούχος και την αλλαγή της διάρκειας υποβολής της αίτησης από ένα χρόνο σε έξι μήνες, οι επισκέψεις στην υπηρεσία είναι πιο συχνές με αποτέλεσμα να δημιουργούνται μακροχρόνιες σχέσεις συνεργασίας και πιθανότατα εμπιστοσύνης με τους υπαλλήλους, ειδικά στους μικρότερους δήμους που έχουν λιγότερο κοινό.

Άλλος πολύ σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται και οδηγεί σε θετική στάση απέναντι στην υπηρεσία είναι η πληροφόρηση και παραπομπή σε άλλες παροχές κοινωνικής πρόνοιας και αλληλεγγύης, όπου πάνω από το 59% του δείγματος απάντησε ότι λαμβάνει. Οι παροχές αυτές σχετίζονται κυρίως με τον δεύτερο πυλώνα του ΕΕΕ και αφορούν θέματα όπως την ένταξη στο κοινωνικό οικιακό τιμολόγιο, την απαλλαγή από δημοτικά τέλη, την έκπτωση στο λογαριασμό νερού κ.α. (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2018). Στην υπηρεσία παρέχονται όμως και πιο προσωποποιημένες υπηρεσίες και πληροφορίες όπως σε ειδικές περιπτώσεις η ένταξη στο Κοινωνικό Παντοπωλείο επιπλέον από την λήψη του ΤΕΒΑ, ένταξη στο συσσίτιο, δικτύωση με τις δομές αστέγων, παραπομπή στο τμήμα τρίτης ηλικίας κ.α. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό (47,12%) οι ωφελούμενοι απάντησαν ότι τους παρέχεται και συμβουλευτική υποστήριξη όταν την χρειάζονται. Η υπηρεσία λοιπόν δεν είναι εκεί για την διεκπεραίωση των αιτήσεων μόνο αλλά για την συνολική εκτίμηση των αναγκών του δικαιούχου και την πληροφόρηση για αξιοποίηση όλων των παροχών που μπορεί να δικαιούται.

Όσον αφορά τη συνολική στάση των δικαιούχων για το ΕΕΕ αυτή φαίνεται να είναι θετική. Λαμβάνεται υπόψη ότι το 67,3% πιστεύει ότι το ΕΕΕ είναι ένα επιτυχημένο πρόγραμμα και το συντριπτικό 96,6% του δείγματος δηλώνει ότι πρέπει να υπάρχει ως οικονομική ενίσχυση. Η Ελλάδα εξαιτίας της παγκόσμιας κρίσης και των

νεοφιλελεύθερων πολιτικών που εφαρμόστηκαν από οργανισμούς όπως το ΔΝΤ έφερε τους πολίτες αντιμέτωπους με μια οικονομική κρίση που δε φανταζόντουσαν (Spyridakis, 2018). Η οικονομική κρίση που βιώνουν οι κάτοικοι της Ελλάδας την τελευταία δεκαετία δεν αφήνει περιθώρια απόρριψης του προγράμματος. Το ΕΕΕ με τα χρόνια έχει γίνει όχι μόνο αποδεκτό αλλά και σύμφωνα με τον Δημουλά (2017) αναγκαίο για την αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας.

Παρότι όμως η γενική τους στάση είναι θετική σε επιμέρους ερωτήσεις βρέθηκαν διαφορετικά ευρήματα. Συγκεκριμένα όταν ερωτήθηκαν αν καλύπτει οικονομικά τις ανάγκες της οικογένειας για να ανταπεξέλθει στα βασικά έξοδα το 54,6% του δείγματος διαφώνησε. Επιπλέον όταν ερωτήθηκαν αν το ΕΕΕ επαρκεί για να βελτιωθεί το βιοτικό τους επίπεδο απάντησαν σε ποσοστό 63,8% αρνητικά. Το ΕΕΕ δεν είναι ικανό να καλύψει τις ανάγκες της καθημερινότητας τους, πόσο μάλλον να τη βελτιώσει. Σύμφωνα με τον Spyridakis (2019) σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε αναφέρθηκε ότι δεν σημειώθηκε σημαντική βελτίωση στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών πριν και μετά τη λήψη του ΕΕΕ. Το European Social Policy Network (ESPN) (2017) αναφέρει σχετικά, ότι η οικονομική ενίσχυση από το ΕΕΕ δεν είναι επαρκής για να εξασφαλιστεί αξιοπρεπής οικονομική διαβίωση.

Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ στις παραπάνω ερωτήσεις σχετικά με την επάρκεια του ΕΕΕ η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε αρνητικά, στην ερώτηση που αφορούσε την οικονομική ασφάλεια που το ΕΕΕ παρέχει στην οικογένεια το δείγμα μοιράστηκε. Το 35,1% απάντησε αρνητικά, ότι δεν νιώθει οικονομική ασφάλεια με το ΕΕΕ, ενώ το 46,5% απάντησε θετικά. Υπάρχει λοιπόν ένα μεγάλο ποσοστό δείγματος που απαντά ότι το ΕΕΕ παρέχει οικονομική ασφάλεια στο οικογενειακό περιβάλλον. Αξίζει να αναρωτηθούμε, είναι τυχαίο ότι το ΕΕΕ συχνά περιγράφεται ως δίχτυ ασφαλείας; Τα άτομα όπως έντονα προέκυψε και από τις συνεντεύξεις δεν νιώθουν την οικονομική ασφάλεια που θα τους προσέφερε μια σταθερή θέση εργασίας αλλά αναγκαστικά αρκούνται σε οποιαδήποτε μορφή ασφάλειας το κράτος τους παρέχει. Η οικονομική ασφάλεια που το ποσοστό αυτό του δείγματος δηλώνει ότι του παρέχεται, φαίνεται όμως περισσότερο σαν οικονομική εξάρτηση. Δεν τίθεται λοιπόν ζήτημα βελτίωσης του βιοτικού τους επιπέδου αλλά ζήτημα επιβίωσης.

Την διαπίστωση αυτή έρχεται να ενισχύσει και το εξής: σε ερώτηση αν το ΕΕΕ τους βοηθά να ενταχθούν στην κοινωνία το 61% του δείγματος απάντησε αρνητικά. Δεν

εντάσσονται στην κοινωνία ενεργά απλά υπάρχουν και συντηρούνται. Σύμφωνα με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος (2015) και το ESPN (2017) το ΕΕΕ βασίζεται στον πρώτο πυλώνα που αφορά την οικονομική ενίσχυση. Αναμενόμενη λοιπόν ήταν η απάντηση του 85,7% του δείγματος που θεωρεί ότι το ΕΕΕ αφορά μόνο την οικονομική του ενίσχυση, η οποία όπως αναλυτικότερα αναφέρει στις συνεντεύξεις, είναι ελάχιστη και αδυνατεί να παρέχει την προαναφερόμενη ένταξη του στην κοινωνία. Φαίνεται είτε να αγνοούν τις υπόλοιπες παροχές του προγράμματος είτε να μην τις θεωρούν άξιες αναφοράς. Επιπλέον, όπως οι ίδιοι αναφέρουν σε ποσοστό 68,9%, τα εισοδηματικά κριτήρια που θέτει το πρόγραμμα είναι πολύ χαμηλά και σύμφωνα με τον ESPN (2017) λόγω αυτής της ιδιαίτερης αυστηρότητας καλύπτονται μόνο οι περισσότεροι ευάλωτοι. Αντιστοίχως με τα εισοδηματικά κριτήρια χαμηλές είναι και οι οικονομικές απολαβές με την Ελλάδα να θέτει ως κατώτατη εισοδηματική ενίσχυση για το μονοπρόσωπο νοικοκυριό τα 200 ευρώ το μήνα. Είναι λοιπόν εύλογο να αναρωτιόμαστε αν η συνολική θετική στάση που έχουν οι ερωτηθέντες απέναντι στο ΕΕΕ είναι αντικειμενική ή απλά προκύπτει από ανάγκη.

Ένα άλλο σημαντικό εύρημα που προέκυψε σε σχέση με την στάση ως προς το ΕΕΕ είναι το εξής: στην ποσοτική έρευνα φαίνεται πώς καθώς η ηλικία μεγαλώνει η στάση προς το ΕΕΕ γίνεται πιο θετική ενώ αντιθέτως στις συνεντεύξεις παρατηρήθηκε ότι τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα είχαν αρνητική στάση για το ΕΕΕ. Κύριος παράγοντας αυτής της αρνητικής στάσης ήταν η συνταξιοδότηση. Όντας πιο κοντά στην συνταξιοδότηση από τα νεότερα σε ηλικία άτομα κύριο μέλημα τους ήταν η εύρεση εργασίας με ένσημα και όχι η λήψη του ΕΕΕ ή άλλων οικονομικών απολαβών αυτού του είδους. Η γενικευμένη εργασιακή αβεβαιότητα που υπάρχει λόγω κρίσης, χρόνια τώρα οδηγεί τα άτομα σε πρόωρη συνταξιοδότηση. Η πρόωρη σύνταξη αποτελεί μια προσπάθεια άμυνας απέναντι στην κατάσταση που βιώνουν και μια προσπάθεια να αποφύγουν τις συνεχείς περικοπές των συντάξεων (Καρακιουλάφη και συν., 2014).

Μια άλλη επισήμανση που έχει ενδιαφέρον είναι πως, παρά την έντονη επιθυμία των μεγαλύτερων ατόμων για εύρεση εργασίας ακόμα και με λιγότερο ευνοϊκούς όρους, ο παράγοντας ηλικία φαίνεται να είναι αποτρεπτικός από την μεριά των εργοδοτών. Ενώ φάνηκε να είναι αυτοί που αναζητούν εργασία εντονότερα λόγω ηλικίας και ενσήμων είναι παράλληλα και αυτοί που απορρίπτονται πρώτοι από τους εργοδότες και όχι μόνο, για τους ίδιους λόγους. Η κατάσταση αυτή εντείνεται και από το κράτος όταν με διατάξεις ευνοεί εργασιακά την πρόσληψη συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων

συνήθως μικρότερης ηλικίας (Καρακιουλάφη και συν., 2014). Συμπεραίνεται λοιπόν ότι, η εν αντιθέσει με την ποιοτική έρευνα, θετική στάση που προκύπτει στην ποσοτική έρευνα από τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα του δείγματος προέρχεται ουσιαστικά από την ανάγκη ύπαρξης ενός εισοδήματος για την διαβίωση τους. Δεν επιθυμούν την οικονομική ενίσχυση από το ΕΕΕ, τους είναι όμως απαραίτητη.

Είναι το ΕΕΕ ικανό να καλύψει οικονομικά τις καθημερινές τους ανάγκες; Το 81% απαντά όχι. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι δικαιούχοι δηλώνουν ότι για να ανταπεξέλθουν στις καθημερινές τους μόνο ανάγκες, βασίζονται πέρα από το ΕΕΕ και σε άλλα εισοδήματα/επιδόματα καθώς επίσης στρέφονται για οικονομική ενίσχυση σε οικογένεια και φίλους. Προκύπτει λοιπόν ότι το πρόγραμμα του ΕΕΕ από μόνο του αδυνατεί να καλύψει καταστάσεις ακραίας φτώχειας που αποτελεί και τον κύριο σκοπό του (Spyridakis, 2019).

Ένα από τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα ήταν η σχέση του ΕΕΕ με την εργασία. Η πλειοψηφία του δείγματος με ποσοστό 42,5% θεωρεί το ΕΕΕ αναποτελεσματικό, ουδέτερη στάση κρατά το 33,9%, ενώ μόνο το 23,6% θεωρεί το ΕΕΕ αποτελεσματικό σε σχέση με την εργασία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις των ερωτωμένων σχετικά με το αν το ΕΕΕ δίνει κίνητρα στους δικαιούχους του για εύρεση εργασίας. Το 50,5% του δείγματος απάντησε αρνητικά ενώ το υπόλοιπο δείγμα μοιράστηκε ισόποσα με θετική και ουδέτερη στάση. Η αντίστοιχη ερώτηση πραγματοποιήθηκε και στην ποιοτική έρευνα και οι απαντήσεις που δόθηκαν βοηθούν πολύ στο να κατανοηθούν τα παραπάνω ποσοστά. Και στην ποιοτική έρευνα, στην πλειοψηφία του το δείγμα απάντησε αρνητικά. Υποστήριξαν ότι η λήψη του ΕΕΕ μπορεί να κάνει τα άτομα να επαναπαύονται ή από τις συνεχείς απογοητεύσεις να παραιτούνται και να συμβιβάζονται με αυτό το ποσό. Τέθηκαν φυσικά πολλοί επιμέρους παράγοντες σε σχέση με το ΕΕΕ και την αποθάρρυνση των ατόμων για αναζήτηση εργασίας, όπως η ηλικία του δικαιούχου, το φύλο, αν υπάρχουν άλλα εισοδήματα και άλλα μέλη στο νοικοκυριό αλλά ακόμα και το εγκεκριμένο ποσό της αίτησης. Αναφορικά με το 24,7% του δείγματος που πιστεύει ότι το ΕΕΕ δίνει κίνητρα για εύρεση εργασίας το αντίστοιχο μικρό ποσοστό των συνεντευξιαζόμενων στην ποιοτική έρευνα που συμφώνησε με αυτή την άποψη, έδωσε ως κύρια αιτιολόγηση την ύπαρξη των επιπλέον μορίων που δίνει το ΕΕΕ στην προκήρυξη για το Κοινωφελές πρόγραμμα του ΟΑΕΔ (Οργανισμός

Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, 2020). Οι δικαιούχοι του ΕΕΕ προηγούνται έναντι άλλων υποψηφίων καθώς λαμβάνουν επιπλέον μόρια. Αυτή η επιπλέον μοριοδότηση γίνεται αντιληπτή από τους δικαιούχους ως κίνητρο που το ΕΕΕ παρέχει για εύρεση εργασίας.

Η σχέση του ΕΕΕ με την εργασία διερευνήθηκε περαιτέρω. Συγκεκριμένα όταν ρωτήθηκαν εάν θα αποδεχόντουσαν μια θέση εργασίας με τις ίδιες οικονομικές απολαβές που τους παρέχει το ΕΕΕ το 42% απάντησε θετικά και το 58% αρνητικά. Οι απαντήσεις των δικαιούχων και στις δύο περιπτώσεις σχετίζονται με την κατάσταση που βιώνουν την δεδομένη στιγμή αλλά και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όπως φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση κ.α.. Το 42% που θα αποδέχονταν μια θέση εργασίας που παρέχει το ίδιο ποσό με το ΕΕΕ θέτει ως κύριους παράγοντες για την επιλογή αυτή την ύπαρξη ενσήμων και την ανάγκη για κοινωνική ένταξη μέσω της εργασίας. Ενώ η αρνητική απάντηση της πλειοψηφίας των δικαιούχων σχετίζεται έντονα με το εγκεκριμένο ποσό της αίτησης του ΕΕΕ. Όπως αναφέρθηκε στις συνεντεύξεις ένα ικανοποιητικό μηνιαίο ποσό που θα εγκριθεί από το ΕΕΕ δεν παύει να είναι ένα μικρό ποσό όταν αυτό προέρχεται από μισθοδοσία. Επίσης τα έξοδα μετακίνησης προς την εργασία ή άλλα έξοδα όπως για παράδειγμα η φύλαξη των ανήλικων τέκνων μπορούν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά. Συνεπώς η πλειοψηφία των δικαιούχων δεν θα επιδιώξει εργασία (τουλάχιστον δηλωμένη) με τις ίδιες οικονομικές απολαβές που το ΕΕΕ παρέχει.

Και στις δύο έρευνες μεγάλη έμφαση δόθηκε στη συσχέτιση ΕΕΕ και αδήλωτης εργασίας. Οι λόγοι για αυτές τις επιλογές των ερωτηθέντων παρέχονται άφθονα μέσα από τις συνεντεύξεις όπου το ζήτημα διερευνήθηκε διεξοδικά. Στην ερώτηση αν θα πηγαίνατε σε μια εργασία χωρίς ασφάλιση ώστε να μπορείτε παράλληλα να λαμβάνετε το ΕΕΕ το 57,5% του δείγματος απάντησε αρνητικά ενώ το 42,5% θετικά. Στην ποιοτική έρευνα αντιθέτως με την ποσοτική, η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων απάντησε θετικά, με ένα μικρό ποσοστό να απαντά αρνητικά δίνοντας ως μοναδικό ισχυρό λόγο για να μην εμπλακούν σε αδήλωτη εργασία την συλλογή ενσήμων.

Όσον αφορά το ποσοστό των ατόμων (42,5%) που θα επεδίωκαν την αδήλωτη εργασία για να λαμβάνουν παράλληλα το ΕΕΕ ως κύριους λόγους για αυτή τους την επιλογή θέτουν την οικονομική κρίση που υπάρχει τα τελευταία χρόνια, την στάση του ίδιου του κράτους που δεν τους παρέχει ευκαιρίες για εύρεση εργασίας, τη γενική άποψη που

επικρατεί στο συγκεκριμένο ζήτημα και επακόλουθα καθορίζει και την αγορά εργασίας αλλά κυρίως την ανεπάρκεια του ΕΕΕ να καλύψει βασικές ανάγκες. Από την πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων το ΕΕΕ παρουσιάστηκε ως βοήθημα, ανίκανο να καλύψει καθημερινά βασικά έξοδα. Για να λειτουργήσουν στην καθημερινότητα τους, με τα αντίστοιχα έξοδα που ο καθένας χρειάζεται, θα πρέπει να συμπληρώσουν με κάποιο τρόπο αυτό το ανεπαρκές μηνιαίο εισόδημα που το ΕΕΕ τους παρέχει. Αυτό εν τέλει θα πραγματοποιηθεί μέσα από την αδήλωτη εργασία που θα τους επιτρέψει να έχουν παράλληλα αυτό το επιπλέον εισόδημα. Κατανοείται λοιπόν καλύτερα ο λόγος για τον οποίο η αρχική αρνητική τους στάση που εντοπίστηκε στην ποσοτική έρευνα έρχεται σε αντίθεση με τα λεγόμενα τους στις συνεντεύξεις. Οι συνεντευξιαζόμενοι είχαν την ευκαιρία να παραθέσουν τους ειλικρινείς προβληματισμούς και παράγοντες που θα τους οδηγούσαν εν τέλει στην αδήλωτη εργασία παρά την γενική τους ιδεολογία.

Η εργασία επιφέρει πολλά οφέλη στο άτομο και σύμφωνα με τον Novac (2015) αποτελεί τον δεύτερο παράγοντα κοινωνικοποίησης μετά την οικογένεια. Πέρα από την κάλυψη των βασικών αναγκών του, το άτομο μέσω της εργασίας αναπτύσσει κριτική σκέψη, αποκτά νέες γνώσεις και δεξιότητες, εξελίσσει τα ταλέντα του και γίνεται ικανότερο (Κούρια, 2019). Η νοηματοδότηση της ζωής του ατόμου μέσα από το ρόλο του ως εργαζόμενος είναι πολύ ισχυρή. Συνεπώς, η ανάγκη για ασφάλεια και ύπαρξη μέσω της εύρεσης εργασίας υπερισχύει των διαφόρων εισοδημάτων όπως το ΕΕΕ. Σε ερώτηση εάν θα διακόπτανε την οικονομική ενίσχυση του ΕΕΕ όχι για μια ιδανική θέση εργασίας αλλά για μια με ολιγαρκή διάρκεια σύμβασης το 62,7% απάντησε θετικά. Δεν είναι μόνο το ζήτημα των ενσήμων και των καλύτερων οικονομικών απολαβών που τίθενται αλλά και το ζήτημα της ανάγκης του ατόμου να υπάρχει στην κοινωνία μέσω της εργασίας του.

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Το φαινόμενο της φτώχειας αποτελεί ένα μόνιμο πρόβλημα τόσο στη χώρα μας όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Το ΕΕΕ είναι ένα κοινώς αποδεκτό μέτρο από τα περισσότερα κράτη της ΕΕ για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με την Ελλάδα να είναι από τις τελευταίες χώρες που το εφάρμοσε.

Ένα από τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας ήταν να διερευνηθεί αν βελτιώθηκε το βιοτικό επίπεδο των ατόμων με τη λήψη του ΕΕΕ. Το ΕΕΕ αποτελεί περισσότερο ένα ανακουφιστικό μέτρο. Δεν είναι επαρκές για να βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο των ήδη

επιβαρυνμένων από την κρίση νοικοκυριών και κρίθηκε αδύναμο να βοηθήσει στην κοινωνική τους ένταξη.

Η ανεργία αλλά και η εργασιακή επισφάλεια αφορά όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Δύο από τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας ήταν να διερευνηθεί αν το ΕΕΕ επηρεάζει την αναζήτηση εργασίας καθώς και αν σχετίζεται με την αδήλωτη εργασία. Οι ερωτηθέντες στην πλειοψηφία τους, παρά την λήψη της οικονομικής ενίσχυσης δεν σταματούν να αναζητούν εργασία. Όπως οι ίδιοι δηλώνουν το εγκεκριμένο ποσό δεν είναι επαρκές για να καλύψει ούτε τις βασικές τους ανάγκες. Επιζητούν μεν θέσεις εργασίας με αξιοπρεπείς οικονομικές απολαβές που να ανταποκρίνονται στα προσόντα τους αλλά λόγω της γενικότερης κατάστασης που υπάρχει στην αγορά εργασίας δεν τα καταφέρνουν να προσληφθούν σε τέτοιες θέσεις με αποτέλεσμα να στρέφονται σε άλλες μορφές εργασίας.

Η αδήλωτη εργασία συνυπάρχει με την ανεργία χρόνια τώρα και τα άτομα οδηγούνται σε αυτή για ποικίλους λόγους. Αυτό που αλλάζει πλέον είναι πως ο κύριος στόχος των ατόμων που εργάζονται σε αυτό το καθεστώς εργασίας, δεν είναι άλλος από το να μην χαθεί αυτό το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα που το κράτος παρέχει. Η στροφή προς την αδήλωτη εργασία όπως τα άτομα δηλώνουν δεν γίνεται από επιλογή αλλά από ανάγκη. Κανείς τους δεν αποζητά ασταθείς εποχικές κυρίως θέσεις εργασίας, χωρίς ασφάλιση που συνήθως δεν συμβαδίζουν με τα προσόντα τους και τους υποβαθμίζουν εργασιακά. Στην βάση λοιπόν των δεδομένων που συλλέχθηκαν η έρευνα επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα των Καρακιουλάφη και συν. (2014) που σε έρευνά τους αναδεικνύουν ότι αυτού του είδους η εργασιακή απασχόληση εντείνει τον κίνδυνο της οικονομικής και κοινωνικής υποβάθμισης των ατόμων.

Οι πολιτικές του κράτους για την καταπολέμηση της φτώχειας μοιάζουν ανήμπορες να αντιμετωπίσουν την κατάσταση, αν δεν υπάρξει καθολική και αποτελεσματική υλοποίηση του πυλώνα που αφορά την ένταξη/επανένταξη των δικαιούχων του προγράμματος στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τους Καρακιουλάφη και συν. (2014) η ένταξη αυτή θα είναι αξιοπρεπής και δε θα υποβιβάζει εργασιακά το άτομο μόνο εάν πέρα από την ανεργία δοθεί έμφαση και στην αντιμετώπιση των επισφαλών σχέσεων εργασίας. Αν τα άτομα συνεχίσουν να κινούνται ανάμεσα στην ανεργία και σε επισφαλείς σχέσεις εργασίας η εξάρτηση από προγράμματα σαν το ΕΕΕ μοιάζει μονόδρομος.

Συμπεραίνεται ότι το ΕΕΕ χρόνια μετά την εφαρμογή του, δεν εκπληρώνει τον σκοπό ύπαρξής του. Παρέχει οικονομική ενίσχυση αλλά δεν αρκεί για να αναβαθμιστεί το βιοτικό επίπεδο των δικαιούχων του, παρά μόνο ίσως αυτών που πριν ζούσαν σε εξαιρετικά ακραίες μορφές φτώχειας. Με την περαιτέρω συνέχιση της τωρινής κατάστασης οι συνέπειες για τους δικαιούχους θα είναι εν τέλει αρνητικές και όχι μόνο στον ψυχολογικό τομέα. Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψιν ότι η διαβίωση σε συνθήκες οικονομικής επισφάλειας και οικονομικής φτώχειας είναι δυνατόν να έχουν μακροπρόθεσμες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Μπορεί να συμβάλουν στην ύπαρξη χρόνιων προβλημάτων υγείας ή και να στερήσουν ευκαιρίες σε παιδιά που μεγαλώνουν σε επιβαρυνμένα νοικοκυριά (Eurofound, 2015; Hümbelin, 2016).

Κλείνοντας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, αναφέρονται οι ακόλουθες προτάσεις σχετικά με το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα.

- Πραγματοποίηση της έρευνας και σε άλλες αρμόδιες υπηρεσίες της Ελλάδας με μεγαλύτερο δείγμα για την καλύτερη καταγραφή της αντίληψης και της ικανοποίησης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών που λαμβάνουν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα.
- Ουσιαστική εφαρμογή όλων των πυλώνων του ΕΕΕ σε εθνικό επίπεδο
- Μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση διότι αυτή που δίνεται στους δικαιούχους δεν είναι επαρκής και δεν εξασφαλίζει τις βασικές ανάγκες δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο νέους φτωχούς.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γαλάνης, Π. (2017) Βασικές αρχές της ποιοτικής έρευνας στις επιστήμες υγείας. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής. 34(6), 834-840
- Δαφέρμος, Γ., Θεοφιλάκου, Α., Μαυροδημητράκης, Χρ., Τσακλόγλου, Π. (2008) Η φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων. Αθήνα: INE ΓΣΕΕ και UADPhilEcon.
- Δημουλάς, Κ. (2017) Η εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης στην Ελλάδα., Κοινωνική Πολιτική, Τεύχος 7, Ιανουάριος. 7-24.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). (2019) Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2018. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/f532929a-3cd7-57c2-43a5-5307f601d66f> Ανακτήθηκε 4 Ιουλίου 2020.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). (2020) Έρευνα Εργατικού Δυναμικού διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/d551f104-0148-eb3f-1328-ad90f72f7498> Ανακτήθηκε 4 Ιουλίου 2020.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2014). Αρ. απόφασης 39892/ΓΔ1.2, Φ.Ε.Κ., Τεύχος Β΄, αρ. φύλλου 3018. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2018) Αρ. απόφασης Δ 13/οικ./33475/1935, Φ.Ε.Κ., Τεύχος Β΄, αρ. φύλλου 2281. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Ίσαρη, Φ. και Πούρκος, Μ. (2015) Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση. Αθήνα: Copyright, ΣΕΑΒ.
- Καρακιουλάφη, Χ., Σπυριδάκης, Μ., Γιαννακοπούλου, Ε., Καραλής, Δ., Σώρος, Γ. (2014) Ανεργία και εργασιακή επισφάλεια. Διαστάσεις και επιπτώσεις σε καιρό κρίσης. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων. Αθήνα. Ινστιτούτο εργασίας ΓΣΕΕ.

- Κέντρο Κοινότητας. (2020) Διαθέσιμο στο: <https://www.kentrakoinotitas.gr/Home/Contact> Ανακτήθηκε 22 Σεπτεμβρίου 2020.
- Κούρια, Ι. (2019) Τα οφέλη της εργασίας στη ζωή του ατόμου. Διαθέσιμο στο: <https://www.psycholozin.gr/arthrografia/psychologiaenhlikwn/ergasiaofeli.html> Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου 2021.
- Λαγουμιτζής, Γ., Βλαχόπουλος, Γ., Κουτσογιάννης, Κ. (2015) Μεθοδολογία της Έρευνας στις Επιστήμες Υγείας. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2004) Η Κοινωνική Αλληλεγγύη και οι Αντιφάσεις της. Ο ρόλος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε μια σύγχρονη κοινωνική πολιτική. Αθήνα: Κριτική.
- Ματσαγγάνης, Μ., Λεβέντη, Χ., Καναβιτσά, Ε., Φλεβοτόμου, Μ. (2017) Μια Αποδοτικότερη Πολιτική για την Καταπολέμηση της Ακραίας Φτώχειας. Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης. Αθήνα: διαΝεοσις.
- Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος. (2015) Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη: Προτεραιότητες και Προκλήσεις Αποτελεσματικής Εφαρμογής, Αθήνα: Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ελλάδος.
- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού. (2020) Δημόσια Πρόσκληση Νο 4/2020. Διαθέσιμο στο: <http://www.oaed.gr/documents/10195/1214512/36500+%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82+%CE%94%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%B1+%CE%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83+%CE%B7+%CE%A92%CE%A764691%CE%A92-%CE%A5%CE%A46+%281%29-2.pdf/7397fd17-89cc-433c-a0fd-8e8c69610129> Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου 2021.
- Χατζηβαρνάβα, Ε. (2013) Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα: Προσεγγίσεις και Προτάσεις ενόψει της Πιλοτικής Εφαρμογής του Μέτρου. Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού. Διαθέσιμο στο: https://www.eiead.gr/publications/docs/elaxisto_egguhmeno_eisodhma_eiead_2013.pdf Ανακτήθηκε 2 Ιανουαρίου 2021.

Ξενόγλωσση

- Basic Income Earth Network (BIEN). (2020) Available at: <https://basicincome.org/> Accessed 11 October 2020.
- Edwards, R. & Holland, J. (2013) What is qualitative interviewing? Bloomsbury Academic. pp 2–3.
- Esping-Andersen, Costa. (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, pp 9-54.
- Eurofound. (2015) Access to social benefits: Reducing non-take-up. Brussels. Publications office of the European Union.
- European Commission. (2017) Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, Κοινωνική Ένταξη. Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic_factsheet_social_inclusion_el.pdf Accessed 23 November 2020.
- European Economic and Social Committee. (2013). Towards a European minimum income. Contribution Workers' Group. Brussels: Visits and Publications.
- European Social Policy Network. (2017) The National Roll-out of the "Social Solidarity Income" Scheme in Greece, Brussels: European Commission.
- Expert Committee on Guaranteed Minimum Income. (2017) The concept of guaranteed minimum income and its applications – Summary – Expert committee progress report. Bibliothèque et Archives nationales du Québec. Available at: https://fonsecaraquel.files.wordpress.com/2017/11/conceptrmg_sommaireeng.pdf Accessed 16 October 2020.
- Gordon, D. (2005) Indicators of Poverty & Hunger. Expert Group Meeting on Youth Development Indicators United Nations Headquarters. New York. 12th – 14th December 2005. New York.
- Hellenic Parliament. (2014) Minimum Income Schemes in European Union and Greece. A Comparative Analysis. Interim Report for the relevant Parliamentary Committees of the Hellenic Parliament. Parliamentary Budget Office.

- Hopner, M. (2019) Guaranteed minimum income for all. In: Lemb, W. (Ed): For a Europe with a future: Plea for the Primary of Social Europe. Berlin: Social Europe Publishing. pp. 33-34.
- Hümbelin, O. (2016) Nichtbezug von Sozialhilfe: Regionale Unterschiede und die Bedeutung von sozialen Normen. University of Bern Social Sciences Working Paper.
- International Monetary Fund. (2012) Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility: Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Greece. Available at: [https://www.imf.org/en/Publications /CR/Issues/2016/12/31/Greece-Request-for-Extended-Arrangement-Under-theExtended-Fund-Facility-Staff-Report-Staff-25781](https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Greece-Request-for-Extended-Arrangement-Under-theExtended-Fund-Facility-Staff-Report-Staff-25781) Accessed 26 November 2020.
- Mutual Information System on Social Protection. (2019) Guaranteed Minimum Resources. Available at: <https://www.missoc.org/missoc-database/comparativetables/results/> Accessed 12 November 2020.
- Novak, J. (2015) Raising Expectations for U.S. Youth with Disabilities: Federal Disability Policy Advances Integrated Employment. Ceps Journal. 5(1) 91-110.
- Spyridakis M. (2018) ‘We Are All Socialists’: Greek Crisis and Precarization. In: Spyridakis M. (eds) Market Versus Society. Palgrave Studies in Urban Anthropology. Palgrave Macmillan, Cham.
- Spyridakis, M. (2019) Legitimizing Poverty: The Minimum Guaranteed Income Pilot Case. In Pardo, I. and Prato, G.B. (eds) Ethnographic and Theoretical Insights. Legitimacy. 83-103.
- World Bank Group. (2020) Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune. World Bank Publications. Washington.
- Ziomas, D., Capella, A., Konstantinidou, D. (2017) The national roll-out of the “Social Solidarity Income” scheme in Greece. European Social Policy Network (ESPN). Greece: European Commission.